

milionů otroků v obou Indiích, přiváží suroviny jejich domů, kdež jich zpracuje a opět vyváží, obmezujíc se čím dále tím více na pouhé přivázení a vyvážení, zanedbávajíc domácí výrobu surovin, jedním slovem stávajíc se *trhem* jiných národů. Suroviny dovážené jsou, jelikož vyrobeny prací otrockou, *laciny*; tím klesají rok co rok i suroviny domácí, klesá důchod pozemkářů, mzda pracovníka rolnického. Tím ubývá ale trhu podnikatelstvu; tak že podnikatelstvo chudne, dělnictvo klesáním mzdy blíží se otroctví a to děje se: poněvadž velkokramáři angličtí nalézají v tom prospěch svůj, těžiti dílem tlačení mzdy při vyrábění surovin v osadách, dílem tlačení mzdy domácího dělnictva obmezeného na zpracování surovin přivážených.

HLAVA DRUHÁ.

Zdokonalujme obchod.

A. Zrychlujme ho.

§. 210. Důležitost rychlosti obchodu.

Stopujíc pravěký vývoj hospodářství u souvěkých divochů Nového Světa a skomajíc ústroj člověka, s kterýmž octnul se mezi ostatními tvory na divadle světovém, soudíme, že započal hospodářství své co lovec. Na stupni tomto jest obchod bez života. Hospodář běhá s jelenem po lesích, leze s kamzíkem po skalách, a vrhá se do hlubin řek a jezer, odkud vynáší polapenou rybu. Nezbyvá mu času, aby vyhledával vzdáleného zpotřebitele výrobků svých. Sotva tisíc jiter půdy stačí k výživě jediného lovece; obyvatelstvo jest tudíž řídko a rozptýleno; vyráběč a zpotřebitel zřídka se potkávají. Sotva jednou za rok odbývá trh, na nějž přináší lovec kože zvěře v roce skolené; a snad by ani nepřišel, kdyby nemusel vyměnit si zbraň a ostatní nástroje lovecké. Porovnej obchod tento s oným, jež den co den pozorovati můžeš v průmyslných městech našich. Kdežto zde vyměňuje vyráběč den co den se stem a tisícem zpotřebitelů, jest tamto odkázán na výměnu s jedním zpotřebitelem za celý rok. Na stupni tomto ne-

může býti o jakési nadvládě člověka nad přírodou, tudíž o jakémsi blahobytu ani řeči. Naopak člověk závisí docela na štědrosti její; umírá hladem, pakli se mu protiví — jedním slovem: jest otrokem přírody.

Druhý stupeň, na nějž hospodářství lidské pokračuje, jest pastýřství. Jediným kapitálem, kterýmž člověk za doby této práci svou sesiluje, jest stádo. To dostačuje právě jenom k výživě rodiny a kmene. Zřídka nahospodařen nadbytek, kterýž by se mohl vyměnit. Je-li nadbytku, jenž záleží obyčejně z dobytka, pak jest obchod nad míru z povolným. Nebo jednotlivé kmeny kočující jsou rozptýleny na pastrách širé stepy; a na místě přátelského styku, kterýž obchod předpokládá, jest mezi nimi nepřátelství a válka. Blahobytu neznají. Nebo jest u nich otroctví. Náčelník jejich jest despota, neobmezený pán jmění a životů svých poddaných. V rukou svých má sestředěnou veškerou moc. Ostatní jsou otroky jeho; on spolu s otroky zase otrokem přírody, umíraje hladem, nastanou-li jen delší sucha. Silnější náčelníků podrobuje si ostatních, kteříž táhnou s ním na plen. Brennus, Attila, Avari, Maďari a Tataři nemajíce obchodu doma, vytáhli, aby zničili zkvétající obchod Římanů a Slovanů; nemajíce svobody, aby zničili ji u Slovanů svobodných: pohřžení v surovost, aby zavedli surovost ve vlastech zkvétající vzdělanosti slovanské.

Když vyměnil člověk hůl pastýřskou za pluh, začala obchodu nová doba! Půda, kteráž uživila dříve sotva jednoho hospodáře, stačila nyní pro deset. Obyvatelstvo dříve rozptýlené, počalo sbližovati se. Bližší stýkání mělo za následek rychlejší obchod. Zmáhání obchodu bylo zase podnětem k podporování prostředků styk společenský usnadňujících. Každá stezka založená na horách dělicích vyráběče od zpotřebitelů zrychlila obchod jejich. Každým jednotlivým obchodem poznali oba nové zpotřeby a nové schopnosti. Kterýchž aby důkladněji a rychleji užiti mohli, zakládali na místě pčšin cesty schůdnější, na místě lávek pevné mosty, na místě klopotného a loudavého dovážení pohodlný a pravidelný dovoz. Příčina ustavičně sesilovala následek a následek zase příčinu. Obchodem zmáhala se zámožnost, zámožností vzdělanost, oběma svoboda, svobodou jedinečnost, jedinečností výměna, rostla rychlost obchodu a blahobyt společenský. Tak to šlo v kruhu čím dále tím ku větší dokonalosti. V posledním desetiletí pokročili jsme dále, než v předcházejícím století; v posledním století výše

než v minulém tisíciletí. Nebo každá nová doba užívá úspěchů všech věků minulých; pokrok roste v poměru geometrickém. Má-li ale rychlost a zpvovnost obchodu tak znamenitý účinek na vzrůst a úpadek blahobytu; vzniká otázka, co asi k zrychlení obchodu zvláště napomáhá? Odpovídám, že rychlost obchodu roste:

§. 211. α) Podporováním trhů a veltrhů.

Poznání prospěchu vyplývajícího z přímého vyměňování mezi vyráběči a zpotřebiteli mělo za následek zařizování trhů a veltrhu. *Trh* nenazývána toliko smlouva mezi kupujícím a prodávajícím, nýbrž též *úhrn všech jisté doby na jistém místě učiněných koupí a prodávů.* Trhy v tomto smyslu jsou *denní, týdenní, výroční a veltrhy.* Výhody, kteréž vyplývají hospodářům z přímého vyměňování mezi vyráběči a zpotřebiteli, z výběru mezi četnými prodáváči a hojného odbytu v krátké době; z poučení rozšiřovaného vystavenými výrobky průmyslovými a výtvary uměleckými, ze vznikání nových spojení obchodních, z poznání kolikosti a jakosti výroby, odporučují hospodářům všemožnou péči na pěstování trhů a veltrhů. Jenom jest otázka, kterak se to má dít? Tu sluší činiti důležitý rozdíl, který naprosto ušel škole národohospodářské, totiž mezi pěstováním trhů nn témž a na rozličném tržišti. Mění-li se tržiště, čas od času bere hospodářství společenské velikou škodu bezúročným hromaděním zboží ke dni trhu, mrháním času vynaloženého na cestování tam a zpět, výlohami za dopravování zboží, platy za skladné a pojišťování atd. Mimo to za těžké jest určití, aby nebylo zboží ani více ani méně, nežli zapotřebí, obchodníků ani zbytečných ani nedostatečných, ani nepřiznivé doby ani nepřiměřeného místa. Všemmu tomu vyhýbá se hospodářství společenské pěstující trhy na těchže místech, zavádějící totiž rozmanitý průmysl rolnicko-továrnícko-obchodní a zakládající tímž bohatý zdroj opětujeících se trhů v jedné a téže obci. V skutku ubývá trhů a velkotrhů v té míře, jak přibývá rozmanitosti práce, zkvétá průmysl a zdokonaluje se hospodářství společenské. *Proto zdokonalíme trhy a veltrhy tím, že pěstující průmysl v obcích, učiníme je středy stálých trhů a veltrhů.*

Ve městech v ohledu tom pokročilých nalézají se *velkolepé budovy, bursy nazvané a k tomu účeli zřízené, aby tržebníci a obchodníci města v nich se scházeli, o obchodech a tržbách pospolu ro-*

kovali a obchodní a tržební smlouvy uzavírali. První bursa byla zařízena v městě Bruggy v nynější Belgii na počátku 16. století. Na to následovalo zařízení Toulous'ské r. 1549. Dnes mají bursy Paříž, Petrohrad, Londýn, Vídeň, Frankobrod, Berlín a mnohá jiná znamenitá města, jenom ne Praha.

Na burse schází se každodenně v určitých hodinách peněžníci, továrníci, kapitáni, pojišťovatelé, speditéři a jiní obchodníci a tržebníci, hledající buď kupovače nebo prodavače, buď o pojišťování nebo o dopravování zboží, buď o jiných obchodech vyjednávající. Též jsou zde k sprostředkování obchodu zvláště ustanovení dohodcové čili sensálové, uzavírající obchody za kupovače a prodavače a berouce za to jistou odměnu, dohodné (courtage) nazvanou. Veškerí bursovníci rozpadají v dva hlavní tábory. Jedni spekuluji na stoupání (hausse), druzí na klesání měny (baisse). První (haussiers) kupují, aby později draž prodali; druzí pak (baissiers) prodávají, aby později laciněji koupili. Obchody bursovní jsou dvojího druhu:

α) *obchody hotové, nebo za hotové nebo z ruky do ruky (per comptant)*, záležející v tom, že hned po smlouvě odevzdá prodávatel papír a kupovač peníze;

β) *obchody dodávací nebo na dodávku na čas*, záležející v tom, že smluví cenu, za kterouž má v pozdějším teprvé čase strana straně hodnotu dodati. Ty jsou opět dvojí:

α¹) *obchody jisté nebo na jisto*, kteréž uzavírají bez podmínky, že může strana později ze smlouvy vystoupiti. Však to nevádí, aby se nemohlo vyplnění závazku odložit. Strany mohou totiž uzavřítí dne likvidačního *prodloužení (prolongaci)*, smluvíce se o jistou náhradu, nazvanou *report*, když ji platí kupovač, a *deport*, platí-li ji prodavač, hodnot prodaných určitého dne nemající.

Obchody jisté jsou opět dvojí:

1. *obchody jisté v užším smyslu*, záležející v tom, že dodávána určité doby skutečně celá hodnota. Zvláštní druh jsou obchody *jisté a denní*, zavazující prodavače, aby jistého dne hodnoty dodal a dávající zároveň kupovači na vůli, aby po uplynutí první části lhůty hodnoty smluvené žádal kteréhokoliv dne před likvidací. Dále jsou obchody jisté:

2. *obchody lišné čili diferentní*. Tak nazývají obchody, při nichž umluveno, že kupovač určitého času nezaplatí celou hodnotu, nýbrž toliko rozdíl, kterýž se mezi tím kolísáním měny objevil. N. p.

A jest jmětelem 50 akcií železničních na 100 zl. svědčících a v rovni stojících. B předvidá, že se podniknutí dobře vydaří a rád by se súčastnil zisku očekávaného; avšak nemá hotových peněz, aby si zaopatřil žádoucích 50 akcií, aniž může očekávati, že až papíru naskočí, již mti bude. Vejde tedy s A v smlouvu dodávací v ten smysl, že za měsíc buď od něho obdrží, buď sám mu vyplatí rozdíl měny z umluvených 50 akcií. Dejme tomu, že běžné úroky obnáší 5 ze sta a že podniknutí vynáší za měsíc $7\frac{1}{2}$ ze sta, pak má kapitál podnikatelů o polovic vyšší hodnotu, akcie stojí na 150 a B vydělá při 50 akcích 2500 zl. Dejme tomu, že sklesnou akcie za měsíc na 90% zejmenné ceny své. Pak prodělá B 500, kterýžto rozdíl musí vyplatiti k rukoum A. O B říká se, že kupuje *nekrytě* (à découvert). Možná též, že A, s nímž uzavřel smlouvu dodávací ani akcií nemá. Pak obchodili oba *nekrytě* a obchod jejich nazývá se *nekrytý* (à découvert, in blanco).

Obchody dodávací jsou:

β²) *obchody odměnné* nebo s premii, kteréž záleží v tom, že strany si vymíní volnost, za jistou náhradu (odměnu, premii) ze smlouvy po čase vystoupení. Odměna jest buď předběžná, buď spátečná, vedle toho, platí-li ji kupovatel prodáváči, či naopak.

Obchody bursovní dějou se velmi rychle, poněvadž

1. obchodník a tržebník jedinou cestou dochází více spoluobchodníků a spolutržebníků a uzavírají za hodinu více obchodů a tržeb, nežli by jim jinak možná bylo za den;

2. bursy jsou pravidelným trhem stanovícím stálost ceny trhové a usnadňujícím taktó obecnstvu obchod v platnotách, o jejichž hodnotě s tíží by se jinak přesvědčilo, a za něž by nepřiměřené ceny podávajíc ztrátám sotva se vyhnulo;

3. jsou nejlepším měřítkem úvěru a zdrařlosti podniknutí soukromých a státních.

Užitek tento jest pro hospodářství společenské tak důležit, že daleko předčí nad škodu vyplývající z toho, že jsou bursy na mnoze rejdiště nevázaué ažiotáže (agiotage) čili špekulace na měny kolísání, nemravné to a drahý čas mařící hry. *Proto musí býti snahou naší zarážeti bursy, kdekoliv nalézají se podmínky zdaru jejich; tudíž v městech čilého ruchu obchodního a tržebního, což platí hlavně o průmyslné Praze, hlavním to městě království, kteréž důležitého ústavu tohoto až posavad postrádá.*

§. 112. β) Rychlost obchodu roste přibýváním kapitálu nemovitého.

U všech národů barbarských jsou jediným vlastnictvím hodnoty movité. Tak uvádí Roscher W. Maccanna, dle něhož ceněny byly statky Středo Buenos-Ayrešské dle počtu dobytka; podobně listiny frisické, v nichž znamenány jsou pozemky co terrae 20 animalium, 48 animalium (pozemky dvacetikusové, osmačtyřicetikusové) atd. U surových národů amerických jsou podnes jediným vlastnictvím soumary, za kteréž tu slouží muži, ženy a děti jako v Karolině, Brasilii a Kubě. U všech národů těchto jest obchod na stupni pranízkém. Mezi vyráběči a zpotřebiteli jest širošíroká mezera, kterouž loudá se zboží, donášené na bedrácích lidí a soumarů. Na jednom konci země hnují výrobky v kupácích, stozích a hromadách, na druhém umírají lidé hladem. R. 1810 zuřil na mnoha místech ve Španělsku hladomor, kdežto v jiných obilí hnulo na hromadách. V Karthageně stála libra černého chleba 1½ fr., kdežto v la Mancha jenom 15 mil. vzdálené centnyř žita za 6 fr. a libra dobrého chleba asi za 10 centimů byla prodávána. Zboží a osoby dopravovali na oslech a mezelech; a jestli se rozvodnily řeky, konec bylo dopravy, jelikož nebylo mostů (Fernando Garrido). S pokrokem vzdělanosti a svobody národů přibývá roli, vinic, zahrad, stájů, sýpek a jiných staveb hospodářských, množí se továrny, zakládají silnice, staví mosty, jezy, hráze, dráhy železné, banky, bursy atd. Vyráběči a zpotřebitelé ustavičně se sblížují. Sblížováním jich budí se ruch společenský čili obchod právě tak, jako sblížováním atomů život lučební. Obchod myšlenek, k jichž výměně zapotřebí bylo dříve celého věku, děje se nyní rychlostí báječnou prostředkem tiskáren. Na trh, jehož návštěva stála vyráběče a zpotřebitele týden a měsíce, přicházino po dráze železné za několik hodin. Látky, na kteréž nám dříve čekati bylo, až byly nám donešeny na bedrácích lidských, vyrábí den co den v ohromných spoustách továrny postavené uprostřed obcí našich. Čím více továren povstává v osadách našich, tím méně zapotřebí soumarů, povozů, korábů a jiných prostředků tržebnických jakož i vojáků, prachu, střeliva, jehlovek, kulometů a jiných drahých kapitálů movitých k ochraně jejich sloužících; tím snadnější jest výměna mezi obilím, řepou, zemčaty, lnem, vlnou

a ostatními surovinami rolníků s moukou, sladorem, líhem, plátnem, sukny a ostatními tovary továrníků našich; *tím rychlejší jest obchod.*

§.213. η) Rychlost obchodu roste dělbou kapitálu nemovitého.

U národů surových nacházíme všude půdu scelenou. V čele státu stojí nejsilnější a nejobyčtější, kterýž ostatních si podrobiv veškerou půdu si přivlastnil. Nanejvýš rozdělil ji mezi několik sobě podřízených a poplatných knížat, s kterýmiž udržuje veškeré ostatní obyvatelstvo v porobě. To jest ke hrudě připoutáno (*glebae adscriptus*), nemohouc pozemek získati a přepustiti leč s největšími obtížemi: *zpovolna*. Pokrokem svobody vyvíjí se pokračování v práci, dělba a spojování její, jedinečnost a obchod; obchodem zmáhá se blahobyť, blahobytem roste lidnatost a rostoucím počtem obyvatelstva zmáhá se dělení pozemků. Pozemky rozdělené přecházejí pak z ruky do ruky. Obchod v nich děje se rychlostí tím větší, čím podrobněji pokračuje dělba. *Až konečně ve spůsobě akcíj toutéž rychlostí obíhají, jako statky movité.* Vše co přispívá tedy k rozšíření svobody a vývoji jedinečnosti, podporuje spolu dělbu kapitálu nemovitého a rychlost obchodu. Na základě pravdy této volám tedy k zákonodárcům: *Dejte národům svobodu, a položíte základ ku zdokonalení obchodu jejich.* A naopak, pokud dovoleno jest souditi z následků na příčinu, možná tvrditi, že čím *vyvinutější dělba pozemků, tím svobodnější musí býti národ.* Pravda ta vyplývá ze soustavy mé; a poohledneme-li se po dějinách národů, shledáme ji skvěle potvrzenou. Zajímavo jest v ohledu tomto porovnání národů Slovanského a Německého. Kdežto mělo u národů slovanských převahu dělení pozemků nad scelováním, bylo naopak u národů germanských. Dělitelnost pozemků byla provázena u Slovanů svobodou; nedělitelnost u Germanů porobou. *Feudální rády německé daly skorem veškerou půdu v ruce krále a manů jeho.* Skrovná část pozemků ve vlastnictví spupném se nacházejících byla od starodávna považována co přináležející celé rodině, kteréž na tom záleželo, aby statek v nedílnosti ostal. K tomu směřovalo veškeré zákonodárství staroněmecké. Na př. nesměly ženy pozemky děditi před vymřením pokolení mužského. (*De terra nulla in muliere hereditas*). Zřízení pozemků bylo jenom se svolením nejbližšího dědice platno, kterýž měl právo překupní atd. Když

z pravidla nedělitelnosti lén a pozemků spupných vyvinulo se během věků vždy více výminek, pomýšleno na nový ústav k pojištění nedílnosti jmění rodinného. Vznikla *svěřeníství*. Kapitál nemovitý ve svazku svěřenském jest nedělitelným. Nedílnost a zvláštní posloupnost (*sucessio ex pacto, et providentia majorum*) buď prvorozenství, majorát neb staršinství jsou podstatnými známkami svěřeníství. Ostatním údům rodiny připadly toliko úděly (*ubi primogenitura ibi apanagium*) pravidelně v penězích. Základ svěřeníství sluší hledati v zlaté bulle (1356) Karla I. krále našeho od Němců za císaře zvoleného. Touto zavedena nedílnost a posloupnost dle prvorozenství v zemích knížat volenců; což v stoletích následujících od ostatních knížat říšských nápodobeno. Od 16. století jeví se směr tento pozemků rodinných v nedílnosti udržování i u *selských statků*. Zde ovšem ne z ohledu na zachování moci rodin selských, nýbrž se zřetelem na udržení moci šlechtické a státní. Jiný obraz podávají nám nejstarší dějiny Slovanstva. Při prvním objevení Slovanů v dějinách nacházíme zemi co majetnost národní v oběiny a dědiny rozdělenou. K oněm patřily lesy, pastviny, hory, jezera a řeky. K těmto role a zahrady. Ony sloužily k obecnému užívání; tyto byly dědičny a mezi dědici dílny. „Právo dědičné vztahovalo se ke všem dědicům, kteréhokoli pohlaví a stáří stejnou měrou.“ (Palacký I. 1, 79.)

„Po zákonu věkožizných bogov
budeta im oba v jedno vlásti,
či se rozdělita rovnú měřú.“

hlásala Libuša v rozepři Chrudoše a Staglava „s otnia zlata stola“ a kmeti, leši a vládyky podali nález: „budeta im oba v jedno vlásti.“ Chrudoš nespokojený rozsudkem vynešeným po domácím právu odvolává se k právu německému:

„Prevenu dědinu dáti pravda.“

Načež: „Vsta Ratibor ot gor Krekonoši,

je se takto slovo govoriti:

Nechvalno nám v Němcěch iskati pravdu:

u nás pravda po zákonu svatu,

juže prinesechu otei naši

v sieže (žirné vlasti pres tri řeky).

Vládykové neboli starostové zastupovali na sněmu rodinu, již byli hlavou. Všickni byli zemané neboli majitelé dědin. Všecky dědiny byly dílny i prodajny. Dílnost a pohyblivost pozemků

byla provázena u Slovanů svobodou rovněž tak jako nedílnost a vázanost u Němcův otroctvím. U předků našich nebylo zvláštních stavů výsadních. Všickni měli mezi sebou stejných politických práv, všem byla jedna svoboda, nebylo pánův a otroků; jenom vzdělaností bylo lze vyniknouti. Němcům byl výboj, panování a kořistění prvním ideálem. Kde jest ale nadvláda, tam jest též poddanost; kde nadprávi, tam kroměprávi; kde pánů, tam podrobených. Proto stojí naproti slovanské rovnosti v křiklavém odporu nerovnost německá. Celý národ dělen na dva veliké tábory pánů a porobků. První stav dělen zase ve vyšší (nobiles, edlen), a nižší (liberi, freien). Druhý zase v lepší (liti, liten) a horší (servi, sklaven). Kdežto obecná vláda Slovanův byla demokratická, na sněmu celý národ zastoupen, a úřednictvo jako nyní v svobodné Americe voleno, nepoživali němečtí porobci nebo poddaní pražádných práv občanských, „nakládáno s nimi, zvláště s otroky, právě jako s hovadem neb zbožím jakýmkoli; cožkoli měli aneb vydělali, náleželo ne jim, ale pánovi; prodáváno je, zastavováno, na výměnu dávano, dle potřeby a libosti; anobř i když kdo zabil otroka svého, neměl za to jiné pokuty, než že stal se o jednoho porobka chudším.“ (Palacký I. 1, 179). Že za takových okolností na sněmy nesměli, rozumí se samo sebou. Že otrocký stav tento sousedů našich neblaze účinkoval na obchod a blahobyt hospodářský rozumí se též samo sebou. Jak mohlo býti ruchu obchodního v národu, jehož *prvním úkolem* bylo rušení obchodu národů sousedních! Tím utěšenější byl rozvoj obchodu předků našich. Praha byla střediskem obchodu mezi východem a západem. Plodiny polní a dobytek, kože, vlnu, med, předměty zbrojářské, řezací a krájecí nástroje, srpy, zboží cínové vyměňovali za koření, skořici, slanečky, víno, hedvábí, sůl a jiné hodnoty cizokrajné. Prahou šla znamenitá obchodní silnice spojující Řezno a Pasov s Lvovem a Kyjevem. Země plněna městy, středy to průmyslu a obchodu, tak že povstala blahodarná decentralisace hospodářská. Bohužel utěšený stav tento brzy pominul. Staroslovanská svoboda se v Čechách neudržela. Klesala v též míře, v kteréž zmáhala se nerovnost občanská. Znenáhla potkáváme se se stavem šlechticů, proti nimž stojí *druhové, panoši a nápravníci*. S nerovností zahrnídilo se v zemi právo silnějšího. *Vlast zachvátily války, a s válkou jde krok za krokem scelování pozemků.* To nahledne každý, kdož uváží, že po válce málo bývá statků

nezadlužených. Nebo z kapitálu živého platit třeba úroky. Odkud je ale vzít, když na jedné straně obchod ladem leží, a tudíž peněz nepřitéká, na druhé straně daněmi, pleněním, ukládáním výpalného, peněz odtéká. Pokladna pozemkářova jest svící na obou koncích hořící. Konečně přestává platit, vypoví mu kapitál, statek přichází na buben, a kdo jej koupí? Zámožnější. Jediné slovo to vyjadřuje jak přitažlivost kapitálu tak scelování pozemků. Tak dělo se i ve vlasti naší před šesti sty lety. Zmáhajícím se válečnictvím přikazovali se menší zemané nebo dědinníci k družině bohatého a stávali se dobrovolně nápravníky jeho zavazujícíce spupné dědictví své na jejich právě. Scelujícíce takto pozemky svazovali předkové naši křídla obchodu svého. Nebo závislost poddaných od pána byla zároveň závislostí obchodu od libovůle jeho. Se svobodou hynul též obchod, a naopak rychle zkvétal, jakmile zalíván byl svobodou. Tak bylo za Karla IV. otce vlasti a za Jiříka Poděbradského. Tak jest i nyní, kdež zmáhající se vzdělanost láme okovy otroctví. Celé hory a doly rozdělují pomocí třízy (kuxu) na sta a tisíce částí; celé osady pomocí akcií na sta tisíců dílů. Čím podrobnější jest dělení ono, tím rychlejší jest obchod, tím bohatší otvírá se pramen blahobytu národního.

§. 214. Zpovlovnost obchodu roste se schránlivostí.

Vedle paradoxní věty této byl by „schránlivý špatným hospodářem.“ Vím že proti tomu svědčí přísloví naše „spoření bohaté koření,“ a že mnohý by v čele článku raději viděl větu „uměj strádati, nebudeš strádati.“ Abych čtenáře hned uspokojil, nemeškám tvrditi, že mně ani nenapadlo o moudrosti přísloví našich pochybovati, a jsem přesvědčen, že „moudří jsou spořiví, ale blázni mrhači.“ A přece od věty nadepsané neupustím, ano pokusím se zviklati víru ve výtečnost národohospodářského léku tohoto již zpředu následujícími otázkami: „Proč právě tam nejméně jest kapitálů, kdež nejvíce se schraňuje? Proč jsou Irčan, Ind a Laponec, kteříž mezi všemi národy světa jsou nejschránlivějšími, žebráky; kdežto v Rusku, Spojených státech, Francii, Prusku, Belgii a Dánsku největší stkvostnosti a mrhavosti hovičích, nahromaděny jsou kapitály světa? Proč na stupni hospodářství, kdež schraňuje potravu (na př. divoch americký ji zakopává a zahrabává), umírá člověk hladem; an na stupni, kdež potravou plýtvá, hyne nestřídmostí? Zdali by člověčenstvo schraňováním

zlepšilo po všecky věky stav svůj více nežli *práci* Watta, Jacquarda, Arkwrighta, Gutenberga a Stephensona? Dále upozorňuju na běžné sofisma školy manchesterské. Kapitály rostou schránováním; schrána tím větší, čím menší jsou výlohy výrobní; mezi výlohy výrobní náleží též mzda: proto nutno, aby dalo si pracovníctvo tlačiti mzdu, jelikož jenom tím způsobem nastrádati lze kapitálů, bez nichž nebylo by podniknutí a dostatek práce. Nenahlíš nebezpečí pro práci z toho vyhlížející? Či neplatí pak pravidelně: „Což neslušně spoří Stýskal, to utratí s hanbou Výskal?“ Dle náhledu mého jest náuka o schránlivosti školy manchesterské politickohospodářským nesmyslem, kteréhož by nebylo, kdyby byl Adam Smith v nešťastné chvíli nenapsal větu, že schránlivost nikoli průmysl jest přímou příčinou vzrůstání kapitálu. (Parsimony, and not industry, is the immediate cause of the increase of capital). Ovšem náležela k tomu celá jalovost vykladačů díla jeho, že vybrali za základ nauky o tvoření kapitálu mylnou větu, nevšimnuvše si na těžce stránce věty, kteréž zrno pravdy upřítí nelze, totiž: „kapitály rostou schránlivostí, a hynou mrhavostí a nezbedností (Capitals are increased by parsimony, and diminished, by prodigality and misconduct“). Ze slov těchto vyplývá, že nejednalo se mu o zdržování od zpotřeby, nýbrž toliko o varování před přepychem a nešetrností! Chtěje řádný položití na věc důraz, užil slov poněkud paradoxních asi tak, jakž učinil jsem sám větou nadepsanou naproti vrstevníkům jeho. Neostýchal jsem se učiniti tak již v hospodářství občanském, kdež schránlivost aspoň poněkud má jakýsi rozum; jak přísně bude mi vystoupiti proti klamně náuce v hospodářství státním! Prozatím podotýkám toliko, že nižádné hospodářství státní nesmí myslit na hromadění kapitálů schráněním z příčin následujících:

1. Schránění kapitálů dle náhledů školy manchesterské děje se zdržováním od zpotřeby. Čím menší zpotřeba, tím více roste prý kapitál. Já ale pravím, že by cestou touto nebylo brzo prázdných kapitálů. Nebo veškeré skorem kapitály národa jsou plodem výroby zpotřebu předpokládající, a rostou tím hojněji, čím větší jest zpotřeba. Na př. veliká část kapitálů státních plyne ze železnic. Čím více zpotřebuje se (rozumí se nezbytečně) do roka lokomotiv, dlažek, uhlí a dříví, tím lépe jest na tom pokladna správy železniční. Největší část příjmů plyne státu z daní nepřímých; ptám se: kdy mohou naši sládkové, cukrovarníci a vino-

palníci vyšší daně platiti: schraňováním parostrojů, náčiní a nástrojů k vyrábění potřebných, či hojným jich užíváním a tudíž i zpotřebováním?

2. Náuka o tvoření kapitálů státních zdržováním zpotřeby čelí přímo k zrušení obchodu, tudíž veškerého hospodářství společenského a blahobytu národního. Nebo výroba neděje se k vůli výrobě, nýbrž k vůli zpotřebě. Čím větší poptávka vychází od točny zpotřební, tím mohutnější proud vrací se od točny výrobní. Naopak čím více obmezována zpotřeba, tím více klesá výroba. Klesání výroby má ale za následek ubývání moci člověka nad přírodou, chudobu a otroctví.

Proto třeba, aby hospodář státní, chtějící nabytí kapitálů, vytvořil je pozitivní činností. A proto bylo by lépe mluvit na místě o schránlivosti o výrobě kapitálů státních.

V hospodářství občanském má tvoření kapitálů schraňováním rozum tehdá, když jedná se o důchodníka neboli hospodáře žijícího z úroků kapitálu k sesílení práce jiných přenechaného. Rozumí se, že kdyby celý důchodek zpotřeboval, kapitálu by nerozmnožil. Jenom když část jeho ze zpotřeby vyjme a uschrání, zaopatří si možnost tvoření kapitálu. Pravím toliko *možnost*, nebo vedle schrány zapotřebí ještě *uložení*, bez něhož neměl by více kapitálu, nýbrž toliko větší zásoby, kterouž pak, jak z knihy první známo, nemnožen kapitál, nýbrž toliko přiměřeně dělena jest potřeba. To platí zvláště o sechránění kuponů. Schránění to bylo by vedle nauky školy národohospodářské ideálem tvoření kapitálů. Však tážu se: V jakém poměru stojí veškerý peněžný kapitál národa k nesčíslným a nesmírným ostatním? Troufám si tvrditi, že sotva jako 1 : 100. Což neví škola ta, kteráká část kapitálů tvořena na základě úvěru? Podnikatel těšící se rozsáhlému úvěru přichází za noc k většímu kapitálu, nežli soudruh jeho schraňováním po celý svůj život.

Připraviv si vyvrácením klamně nauky manchesterské půdu, pokusím se nyní, abych zasadil stromek nauky zdravé. Zníť pak krátce takto: Kapitál roste úsporou hospodářskou; nebo jinými slovy kapitál roste každým činem směřujícím vykonati jedním rázem k čemu bylo by zapotřebí nákladu opětování. Hospodáři kraje pouze rolnického dovážejí obilí své na vzdálený trh. Mýto, mostné, pojistné, potravné, obrok a vlastní útraty tráví až dvacet ze sta hodnot dovážených. Kapitálů přibývá pomálu. Usnesou-li se vystavěti

mlyn, a dovážejí-li mouku na místě pšenice a žita, jest dovoz la-
cinější. Vystaví-li několik továren a odbudou-li mouku svou děl-
nictvu v nich zaměstnanému, mohou celý dřívější náklad povozní
vynaložit na rozmnožení kapitálů svých. Výhodu tuto předčí ale
daleko prospěch vyplývající z úspory práce, kteréž na dovážení
dříve vynakládáno a nyní obrátit lze k novému kapitálů tvoření.
Každé na úspore práce zakládající se tvoření kapitálu, jest ale pro-
váženo zrychlením obchodu. Kdežto jsme na př. vlnu surovou vy-
vážejíce přes půl léta bez práce byli, vyměňujeme práci svou den
co den v prádelně spojenými silami nyní postavené. Proto ne-
meškejme a kde až posavad továrnictví zavedeno není, přispějmež
k rozvoji jeho. Rozvojem továrnictví speněženy, budou síly půdy a
vzduchu denně promrhané; síly lidské, kterýmiž nyní plýtváno,
suroviny, kterýmiž krmíme nyní dobytek, jenž zbytek zpovlovna
na trh dováží, odbudeme rychle na dělníky, řemeslníky a ostatní
osoby továrnictvím se zanášející; zkrátka: *zrychlíme obchod.*

B) Osvobozujme obchod.

§. 215. Svoboda manchesterská.

Rozeznávání rozličného druhu svobody není licho. Nebo náš
věk učí dostatečně, v kterak strakatých a křiklavých barvách jevívá
se svoboda. Jest to kvítko usmívající se na pozorovatele tak lí-
bezně a svůdně, že zřídka odolá a blíží se, aby se občerstvil
sladkou vůní. Bohužel bývá právě tak často spálen! Tuto po-
vahu druhu sdílí též svoboda obchodu. Co již o ní napsáno, do-
kazováno a nahádáno! Škola manchesterská usnadnila si věc nad
míru. Volá k světu hospodářskému: „Probůh jen žádné boje mezi
prací a kapitálem, kteréž bez toho k ničemu nevedou a až posa-
vad se záhubou dělnictva končívají; nechť má každá strana úplnou
svobodu jednání; pud sebezachování a nutnost osobních záleži-
stostí celku podřizování jest nejlepším vodítkem na cestu odporů
vyrovnání.“ Tak a podobně zní krokodilské hlasy za zdležitosti
podnikatelstva naproti dělnickým bojům. Strana protivná má býti
hezky rozdrobena a rozdvojena, aby po zákonu „divide et impera“
tím spíše padla do jicnu bltavého ještěra. Svoboda hospodářská
školy této jest pouhý formalismus, jako svoboda její politická
falešný liberalismus. Individualismus, za jakýž bojuje, jest naskrze
rozdílen od jedinečnosti, k níž směřovati musí svémoc společenská.

Individualismus její jest pouhý atomismus čili sil rozdrobování, bezvládní společenské a závislost, poroba, otroctví větší části národa. Tomuto mámení musí býti jednou konec; a proto nesmí býti šetřeno černidla k náležitému vyličení neblahého působení falešných proroků. Boj s nimi není ovšem snadným, poněvadž napsavše na prapor svůj devisu *nevmešování* (*laisser faire, laisser passer*), obklíčili se září svobodomyšlnosti. Však „nesvoboda učí svobodě.“ Skutečná nesvoboda, byť byla sebe lépe zakryta, odhalí se konečně neprozřetelností vlastní a vzbudí jednohlasné volání po svobodě skutečné.

Obchod jest výměna přímá mezi lidmi, bytostmi to nadanými rozumem a vůlí. Nepodléhá tudíž zákonům přírody nehmotné. Vývoj jeho jest naskrze ústrojným. Ústrojnost tato jeví se v pospolitosti. Pospolitosť byla založena ku vzájemné podpoře v přemáhání přírody. Podpora tato předpokládá ale ústřední moc naproti choutkám jednotlivým. V míře, v kteréž roste svoboda osobní, musí růsti i moc ústřední. Jako jest v oboru politickém vedlé sil decentralisujících zapotřebí centralisujících; tak jest i v oboru hospodářském pro síly rozdrobené zapotřebí spojitka. Spojitko to musí býti tak mocno, aby síly až posavad rozdrobené tvořily celek dostatečný k zabezpečení svobody *pravdivé*. Dělník, vcházejce ve smlouvu svobodně, nesmí více trpěti „svobodou manchesterskou“, kteráž činí jej „smlouvou vzájemnou“ otrokem podnikatelovým. Tatáž nutnost, kteráž velí hospodáři státnímu, aby chránil domácí práci naproti podnikatelstvu cizímu, mluví též za ochranu naproti podnikatelstvu domácímu, a to zvláště tam, kdež jako ve vlasti naší „domácí“ podnikatel někdy bývá cizincem, užívajícím svobody zákonodárci školy manchesterské mu zabezpečené nejenom k převaze hospodářské, nýbrž zároveň k nadvládě politické, z níž opět rodí se závislost společenská. Proto musí zvláště naše hospodářství společenské vším úsilím bojovati za zřízení rovnováhy mezi silami práce a podnikatelstva, bez kteréž není obchodu v pravdě svobodného.

Svoboda obchodní rovnováhou touto pojištěná jest docela něco jiného, nežli „*handelsfreiheit*“ školy německé. Ta chce nadvládu podnikatelstva; já chci rovnováhu mezi ním a prací. Ona bojuje za šíření mezery mezi bohatým a chudým; já za její vyplnění. Ona zastává nerovnost; já rovnost. Ona usiluje o rozvádění vyráběče a zpotřebitele; já sblížení jejich. Já leží na

srdeci záležitosti těch, kdož ssají jak z vyráběče tak ze zpotřebitele; mně blaho vyráběčů a zpotřebitelů samých i prostředníků výměny mezi nimi. Žádají „handelsfreiheit“ žádá svobodu tržby nebo pojištění a zákonní uznání práva vývozu surovin záležitostí společenským škodlivému, zbytečného látek převážení, půdy vysilování, obyvatelstva rozptylování, hospodářské centralisování, k válce podněcování a otroctví zavádění. Zastáváje svobodu obchodu, zastávám surovin přivážení, práce látku dovážející spoření, půdy sesilování, míru šíření a svobody zakládání.

Vyloživ takto pojem svobody obchodní, za kterouž sluší zasazovati se hospodářství vůbec, mohu již pokročiti o krok dále, k pojednání totiž o soutěži a svobodě její.

§. 216. Pojem soutěže.

Slovo soutěž má širší a užší smysl. V prvním znamená setkání dvou neb více snah po témž předmětu, kteréž má za následek zmenšení jedincům vyplývajících podílů. Na př. v čele vítězího vojska stojí dva vůdcové soutěžící z nabyté slávy. Jeden jest žárliv na druhého, dobře věda, že kdyby soudruh nebyl se výpravy účastnil, veškerá sláva by jemu připadla. Kde se jedná o snahy hospodářské, tam jest soutěž v užším smyslu. Snahy hospodářské vycházejí ze dvou rozličných zdrojů, totiž: nabídky a poptávky. Dělník přináší podnikateli práci svou na prodej; tento přijímá dělníka, aby mu ji odkoupil. Dostaví-li se na místo jednoho dva nebo více dělníků, volí podnikatel a menší se úspěch dělníků. Může-li dělník voliti mezi více podnikateli, menší se úspěch těchto. Tam máme soutěž dělnictva, zde podnikatelstva. Obojí třeba rozeznávati. Poněvadž jsou totiž dva druhy snah hospodářských, jest i soutěž dvojí: soutěž nabídky a soutěž poptávky. V příkladu na šem jest tudíž soutěž dělnictva soutěží nabídky; soutěž podnikatelstva soutěží poptávky. Kde sluší hledati nabídku a kde poptávku, bylo již v knize první povědino. Nabídka vychází od prvotní výroby; poptávka od prvotní zpotřeby. Tak dají se vždy oddělití, byť vždycky pospolu platnosti se domáhaly. Při tom jest poptávka příčinou; nabídka následkem. Nebo viděl jsi, že výroba není samoučelem, nýbrž děje se dle potřeby a k vůli zpotřebě. Z toho jde, že soutěžící nabízejí vedle možnosti výroby na čas zdržování ještě tu výhodu nad soutěžícími poptávací mají, že

mají pro špekulaci svou v rozsáhlosti poptávky pevný základ, kdežto naopak poptávači soutěžící k poptávce *vždy* jsou nuceni, však co do rozsáhlosti i spůsoby výroby závisí na cizé vůli nabízečů soutěžících. Z toho viděti, kerak choulostivo jest postavení poptavačů. Dle posavadního způsobu soutěže vykládání se strany školy manchesterské nelze ovšem dospěti k náhledu tomuto. Ona určuje dle poměru nabídky k poptávce, důchodek pozemkáře, peněžníka, dělníka, úředníka a j. dle téhož poměru i cenu surovin, tovarů, práce, zboží atd. rozuměj ale vždy *jednotlivého* zboží a *jednotlivého* důchodku, nehledíc k celému kruhu, v němž žene se proud silou odporlivou od točny nabídky a silou přitažlivou k točně poptávky. Podrobujíc takto děje jednotlivé zákonu formálnímu, že veškerá cena určována poměrem, v jakémž stojí nabídka k poptávce, přichází pak ovšem k výsledku, že postavení nabídky a poptávky jest rovnoprávno, a soutěž neobmezená přirozeným zjevem hospodářským, v kterémž zákon onen platnosti nalézá.

Naproti tomu pokusím se v článku následujícím dokázati, že

§. 217. „Svobodná soutěž“ jest nesvobodna.

Vím, že budou mne vrstevníci Smithovi k větě nadepsané káráti z nesvobodomyslnosti a co nepřítel přirozeného rozvoje hospodářského kaceřovati. Však vysloviv se ve větě nadepsané proti soutěži neobmezené, naznačil jsem tuto již nepřímou pravdivé svobodě odporující. Laskavý čtenář nedá se bohdá odstrašiti nápisem, naleznuv již dosti příležitosti k přesvědčení, že mi jde o svobodu skutečnou naproti formální, šablonovité, plané a liché, kterouž zastává škola manchesterská! Ba v případu tomto neváhám ani spojit se s Considerantem, příšerným její odpůrcem a zuřivým socialistou francouzským a říci bez obalu, že neobmezená soutěž, která její jest ideálem, vede k rozsáhlým monopolům nepatrné části národa, k nadvládě podnikatelstva a k porobě dělnictva. („Il est avéré que notre régime de libre concurrence, réclamé par une Économie politique ignorante, et décrété pour abolir les monopoles, n'aboutit qu'à l'organisation générale des grands monopoles en toutes branches.“ Principes du socialisme, par Considerant, str. 15.) Činím tak, třeba kárá *Bastiat*, že kdo popírá svobodu, nemá víry v člověčenstvo. Zastáváje svobodu vůbec žádá též svobodu soutěže a soutěž jest dle něho svobodna, když,

jest neobmezena. Obmezování soutěže drží za nerozumné, jako veškeré rušení „přirozeného“ rozvoje hospodářství vůbec.

Než podívejme se na tu svobodu neobmezené soutěže z blízka. V městě X. stojí jeden podnikatel naproti 100 dělníkům co soutěžícím poptavačům po mzdě postačující pro 50 dělníků, kteréž v továrně své podnikatel zaměstnati může. Krajina leží v zemi, kdež zásada „svobodné (rozuměj neobmezené) soutěže“ úplného došla uznání. Dělnictvo jest po přání Smitha, Malthusa, Ricarda a Roschera jak náleží svobodno (rozuměj rozdrobeno) a může se s podnikatelem svobodně o mzdu smlouvatí. Z dělníků hlásí se jeden po druhém. Podnikatel nabízí nestydatě nízko, dělník zpouzí se, řka, že nemůže za tak skrovný peníz rodinu uživiti. Hned namítá podnikatel, že přijme dělníků neženatých. Dělník odvěcuje, že pak všickni ženatí s rodinami musí zemřítí hladem. Podnikatel kárá neprozřetelnost a lehkomyšlnost, s kterouž se lid žení a klade dělníkovi alternativu: buď pracovati jako otrok, nebo přijíti na zahálku se všemi strašnými následky jejími. Není pochyby, pro co se dělník rozhodne. Ovšem namítá škola manchesterská, že jest dělník pánem nabídky práce své. Nuž „proč nenabídne práci svou jinde; vždyť má svobodu stěhování?“ Poněvadž jeden má náhodou domek, kterýž, třeba střechou teklo, přece jest lepším přístřeším nežli širé nebe; a druhý nemá peněz na cestu. Na několik mil vůkol není průmyslu a dalekou cestou utratil by poslední groš. Smlouva jest uzavřena s jedním, dvěma až se všemi padesáti. Smlouva neodporuje zákonu mravopoctnosti, jest uzavřena mezi osobami spůsobilými a oprávněnými k smlouvy uzavření, má potřebné formy a opatrný podnikatel vyslovil zřejmě, že svolení stran smlouvajících se jest svobodno (?), opravdovo a jisto. Smlouva jest tudíž platna, podnikatel započne schraňovati na nějaký ten milionek; a dělnictvo? To těší se účinkům „svobodné soutěže,“ t. j. umírá hladem. Smlouva uzavřená jest formálně svobodna; však hmotně jest naskrze nesvobodna, poněvadž v ní podmínky jednostranně jsou diktovány, a dělníci podvolili se povinností nestejným z nouze.

Protož jest též soutěž za podmínek nesvobodných působící, třeba formálně svobodná, v pravdě nesvobodna, dávající veškeré dělnictvo za podnož sobeckým choutkám podnikatelovým. Roztomilá svoboda tato záleží v tom, že může několik milionářů pod pláštikem jejím zotročiti veškerý pracující lid. Kdyby oněch 50 dělníků, kteříž

„svobodnou soutěží“ stali se nevolníky, užití mohli výhod z nabídky se strany své *podnikatelstvu* vyplývajících, pak by byla „svobodná soutěž“ skutečně svobodnou. Nebo jako podnikatelstvo, nemohou přinutiti dělnictvo k přijetí nízké mzdy pomocí nabídky, t. j. zvýšením cen tovarů, dělnictvu k zpotřebě služebících, přece třebaš oklikou pravidelně vyplnění sobeckých přání svých dochází, tak by mohlo též dělnictvo vyhrožovati *prací na vlastní účet*. Však to nemůže proto, poněvadž práce bez kapitálů sotva vystačující k nejbídnějšímu hospodaření k zámožnosti jenom v jednotlivých případech dospívá. Jak ale domoci se kapitálu? Mezi ním a prací stojí železná falanx podnikatelstva, kteráž se nepříčiní, aby se sloučily, aby dělnictvo nesvobodné stalo se svobodným.

§. 218. Soutěž v pravdě svobodná.

Však nesvoboda jest člověka nedůstojna. Dosažení svobody mravní jeho povinností. Nebo mravnost zavazuje ho k pokračování k dokonalosti. Člověk nesvobodný není ale dokonalým. Tak zvaná soutěž svobodná činí polovici člověčenstva otrokyní druhé. Proto povinnost postavití na místě nesvobodné soutěží svobodnou. *Svobodná soutěž jest soutěž zakládající se na rovnováze nabídky a poptávky od téhož hospodáře vycházející, kterýmiž tentýž hospodář v ústrojí společenskohospodářské působí. Pravím tentýž hospodář; nebo neobmezená soutěž školy manchesterské zakládá se též na rovnováze, však na rovnováze nabídky a poptávky od rozdílných stran vycházející. Nabízený od podnikatelstva mizerný plat a lidská práce porobeného dělnictva jsou též v rovnováze ve smyslu školy manchesterské. Práce dělnictva závislého nemá skutečně větší ceny, nežli obnáší milostivě poskytnutá mzda. Ale rovnováha vlastních sil strany závislé jest naprosto zrušena. Poptávka žádá plat dostačující k výživě rodiny a vychování dítek, a roste počtem rodiny a stářím dělníka. Nabízená práce jeho jest ale následkem neblahých poměrů společenskohospodářských skleslé ceny. Síla jeho nabízející ostává za poptávající, nebo jinými slovy, výrobnost jeho klesá naproti zpotřebnosti: *on chudne*. Na místě o rovnováhu mezi těmito dvěma silami, z kterýchžto složek skládá se výslednice blahobytu společenského, stará se škola manchesterská o rovnováhu mezi nabídkou podnikatelstva a poptávkou dělnictva. Rozumuje asi takto: Pokrokem času zmáhá se lidnatost. Posa-*

vadní pozemky nedostačují. Zapotřebí postoupiti na méně úrodné. Tím klesají ustavičně důchody pozemkářů. Proto omezoována nabídka se strany prvotní výroby. Ustavičně roste ale poptávka se strany prvotní zpotřeby. Tím rušena rovnováha. K obnovení nepomáhá leč neobmezená soutěž. Nebo obmezením soutěže ve prospěch dělnictva zlo bylo by jenom zhoršeno. Nebo čím lépe vede se dělnictvu, tím více roste lidnatost, tudíž i poptávka; a rušena jest rovnováha mezi nabídkou podnikatelů a poptávkou dělníků. Proto zapotřebí, aby byla soutěž neobmezena a poptávka dělníků řízena nabídkou podnikatelů. Klesáním nabídky klesá i mzda. Ztenčování mzdy má za následek hlad, mor, nepokoje a války. Tím ubývá dělnických soutěžníků, roste mzda a obnovuje se sama sebou porušena rovnováha.

Rozkošný to obrázek! Byť krásně k zakoupení jeho třeba bylo mnoho sebezapření, přece opětovným podáváním v četných variacích a nesčíslných kompendiích, na nichž září jména Malthus, Ricardo, Mill, Roscher a jiných matadorů školy manchesterské stal se velmi rozšířeným. Čím zakořenější blud, tím rázněji sluší vysloviti pravdu. Proto ač vím, že budu kaceřován, neváhám tvrditi, že onen obraz školy manchesterské jest nevěrným podáním dějů společenskohospodářských, příčinou neblahé politiky státohospodářské, klamným důvodem hlasatelů nutnosti neutěšeného stavu pracovníctva; že nejvyšší čas, aby si proklestil dráhu pravý náhled o soutěži pravdivě svobodné. Tě odpovídá obraz zcela jinaký.

Jak známo zakládá se blahobyť lidský na nadvládě člověka nad přírodou. Hospodář osamělý stál naproti přírodě a jak jsem ukázal, nebyl schopen k přemožení odporu, kterýž ona kladla mezi nabídku a poptávku jeho. Proto vstoupil v pospolitost, založil obec a stát. Však brzo vzalo převahu ohyzdné sobectví nad ideu pospolitosti a jedna část společnosti, buď celý národ buď národa díl postavena jest rovněž tak mezi nabídku a poptávku části druhé, jako dříve příroda mezi nabídku a poptávku hospodáře osamělého. Tak stojí podnikatelstvo naproti dělnictvu. Boj mezi oběma jest následkem nemožnosti, aby při posavadních rádech společenských milióny dělníků dodělali se blahobytu a přestali roditi kontingenty proletářstva. Poněvadž tomu tak, pak jsou posavadní řády společenské chybné a jest to povinností každého, komuž blaho rodiny, národa a člověčenstva na srdci leží, aby k jich opravení napomáhal. Třídě závislé a neobmezenou soutěží trpící záleží ale přede

všemi jinými na tom, aby zasypala jedovatý pramen, život lidu otravující. Kterak ho zastati, jest velikou záhadou doby naší. Buď to možná bez újmy podnikatelstva, jak přesvědčen jsem a hned dokážu, a pak nechť podporuje též podnikatelstvo co nejrázněji nutné k tomu prostředky; buď nelze docíliti osvobození dělnictva leč na úkor podnikatelstva; a pak jest nejvyšší čas, aby státníci na chvílku zanechali badání o potřebě jehlovek, kulometů a zdokonalení koňů a jiného dobytka, a přemýšleli drobet o tom: *zda-li jsou podniknuté, kteráž nemohou lid při nich zaměstnaný (neříkám zdokonaliti) ale toliko nakrmiti, v skutku přirozenou nutností, a zda-li nemá národ spíše mravní povinnost, aby je co přezralé vředy na zdravém těle svém vytlačil?* Prozatím přičiním se jak písmem tak slovem o naznačení a provedení první klidnější a mírnější cesty. Seznám-li, že dílem pro vzdálenost, dílem pro odpor se strany podnikatelstva není k provedení, pak nezbude leč nastoupiti cestu druhou, kteráž vede k trůnu syrochovanosti národa, s něhož volá zákonodárce: „Nebudeš podnikati ani živností ani továren ani jakýchkoli závodů, nejsi-li schopen lid můj v nich zaměstnaný řádně živiti, dle jedinečnosti jeho zdokonalovati a k všeobecnému pokroku národa a člověčenstva přispívati.“

C. Obchoďme spravedlivě!

(Nauka o rozdělení statků.)

a) Jest obchod náš spravedliv?

§. 219. Příjem a způsoby jeho.

Otázka, zda-li se obchodí spravedlivě čili nie, nebo abych mluvil v slohu školy manchesterské, otázka, zda-li jsou statky rozdělovány řádně čili neřádně, jest jedna z nejdůležitějších pro hospodáře politického. Prvé nežli si ji důkladně zodpovíme, nebude neúčitečno objasnití některé pojmy, s nimiž se dále často budeme potkávatí.

Ukázal jsem, že hodnoty nabýváme buď výrobou, buď výměnou. Úhrn hodnot buď výrobou buď výměnou nabytých a jmění naše rozmnožujících nazýváme *příjem*. Ten jest buď *čist* buď *hrub* dle toho, zda-li jsou odpočteny výlohy nabývací čili nie. *Čistý příjem* jmenujeme *důchody* (revenus), docházíme-li ho občasně; *výdělek*,

výtěžek neb *výnos* neberouce na to zřetele. Někteří nazývají dů-
chodem *plod výroby*; jiní opět *jmění*, kteréž připadá jednotlivcům
rozdělením hodnot za působení obchodu. Pak rozeznávají *důchody*
hrubé a *čisté*, dle toho zdali odpočteny jsou výlohy výrobní neboli
náklad čili nie. Dle toho zdali důchody záleží z peněz čili nie,
sluší rozeznávati důchody *peněžné* neb *věcné*. Dle toho jsou-li stavu
toho, kdož důchod požívá, přiměřeny čili nie, jsou buď *slušny* buď
neslušny. Neslušen jest na př. důchod veškerých učitelů českých,
přinucených k vůli zachránění rodiny před hladem vydělávati šu-
mařením. Dle pramenu, z něhož důchody plynou, rozeznávám
především důchody plynoucí z těžby na vlastní neb cizí účet, pak
důchody plynoucí z těžby *toliko* na vlastní účet. Důchody prvnější jsou:

I. *kapitální* (tak nazývám krátce *důchod kapitálový* = *rente*
de capital, the profits of stock) t. j. sčítanec důchodů vyzískaný
kapitálem, tudíž po odražení pracovního. Dle toho zdali kapitál
těžící nemovit či movit, rozeznávám kapitální v α) *nemovitě kapi-
tální* a β) *movitě kapitální*. Nemovitě kapitální jest dle toho, zdali
kapitálem těžícím jest pozemek nebo stavení: α^1) *pozemečné* (jakž
jmenuju krátce *důchodek pozemkový* = *Rent of land, rente*) nebo
 β^1) *násedné*, kteréž jest opět dle toho zdali stavba jest obydlím
nebo stavením hospodářským: α^2) *činže* nebo β^2) *nájemné*. Movitě
kapitální jest dle toho, zdali záleží těžící kapitál movitý v peně-
zích nebo jiném hodnot kmenu buď α^1) *úrok*, buď β^1) *poplatek*.

Dle terminologie této, kteréž k vůli úsečnosti nadále chci se
držeti, obdržíme následující obrazec kapitálního:

nemovitě kapitální		movitě kapitální.	
pozemečné	násedné	úroky	poplatek.
činže		nájemné.	

Dle pramenu důchodů, rozeznávám dále:

II. *pracovní* (tak nazývám krátce *důchod práce* = *profit*
neb salaire de l'industrie = *the wages of labour*) t. j. sčítanec
důchodů vyzískaný prací, tudíž po odražení nákladu za upotře-
bení kapitálu vynaloženého. To jest buď α) *mzda*, je-li práce na-
mnoze hmotna; buď β) *služné*, je-li namnoze nehmotna. Pak sluší
rozeznávati: α) *pracovní na vlastní účet*, vyplývá-li důchod z pod-
niknutí vlastního; neb β) *pracovní na cizí účet*, plyne-li důchod
z podniknutí cizího. Dále jest pracovní α) *nedělno*, t. j. důchod,
o nějž pracující s nikým nedělí se; β) *podílno*, t. j. důchod vy-

měřený co část příjmu podnikatelstva (tantième); γ) složeno, t. j. důchod záležející z pracovního nedílného mimo jistý podíl. Konečně sluší rozeznávati pracovní α) peněžné, t. j. důchod placený v penězích; β) hotové, t. j. důchod placený v hotovosti, na př. v obilí, látkách, nástrojích atd.; γ) smíšené, t. j. důchod, jež bere pracující dílem v penězích, dílem na hotovosti. Máš tudíž následující

obrazec pracovního: $\left\{ \begin{array}{l} \text{mzda} \\ \text{služné} \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \text{na vlastní účet, na cizí účet, ne-} \\ \text{dílné, podílné, složené, peněžné,} \\ \text{hotové a smíšené.} \end{array} \right.$

Konečně sluší rozeznávati důchod plynoucí z těžby na vlastní toliko účet, totiž zisk (důchod podnikatelský, gain d'entrepreneur, profits). Osoby beroucí kapitální a pracovní na cizí účet (podnikatelův) nazývají důchodníky (rentiers). Podnikatel může býti spolu pozemkářem, peněžníkem, ano i pracovníkem; pak slučuje v osobě své všechny způsoby důchodů.

§. 220. Obchod náš jest nespravedliv.

Otázka, zdali se zisk v jedné osobě slučuje čili zdali se více osob o zisk jednoho podniknutí dělí, jest, jak již nahoře bylo podotknuto, předúležita. Tam kde první platí, jest nebezpečná centralisace hospodářská, kterouž dlužno tím spíše odstraniti, čím nespravedlivější jest obchod jí zavádějící. Pro hospodářství společenské méně jest důležito, mnoho-li vyráběno, nežli mnoho-li se o výrobu rozděluje. Výroba Rakouska jest dosti znamenita a přece jest obyvatelstvo méně šťastno, než by mohlo býti při lepším rozdělení. Spisovatelům národního hospodářství, chtějícím přiučiti národ, kterak by měl vyráběti, rozumně přidělovati a zpotřebovati jmění, šlo až posavad vždy jenom o výrobu. Tak že by člověk skutečně mohl mysliti, že jim jde o výrobu k vůli vyrábění. Podezření to jest oprávněno, pozorujeme-li, kterak pánové školy té způsobem praučeným vykládají, že k zhotovení kabátu zapotřebí především sukna (látky přírodní), sběhlosti v brání míry, přistříhování, sešívání a žehlení (práce) a cihličky, nůžek a jehly (kapitálu), což krejčí naši dobře vědí i bez studium národního hospodářství. Však co nevědí jest, kterak by to měli navleci, aby z ohromného výnosu podnikatelství nebohatěli ustavičně jenom podnikatelé, nýbrž měli poměrného podílu v něm též dělníci. Po- učení o tom marně bys hledal ve škole manchesterské. Pilnosť a

úspora to jsou ty cesty, kteréž prý do zaslíbené země blahobytu pracovníctvo přivéstí musí, bohužel ale zřídka přivádí. Ostatně marně by jsi hledal jinou zmínky hodnou radu, kterouž by měli oni pánové pro spravedlivé rozdělení výrobků, s kterýmž souvisí otázka života či smrti celé společnosti žádající jako duch Bankův při kvasu Macbethovém vysvobození nebo smrti. Kdo má cesty k vysvobození udati, když ne politický hospodář? Škola manchesterská vysmívá se socialistům příloživším hrdinsky raku na choulostivou operaci; nenalezla ale sama v obmezenosti své ani zrnka drahokamů, kterýchž možná naleztí v literatuře socialistické, ovšem v hrubých hrudách a mezi spoustami drsného písku. Ač otázku rozdělení statků nerozluštili, sluší chváliti na nich aspoň zmužilost a dobrou vůli. Že snažili se zabezpečiti každému jedinci možnost, aby vzal z fondu společenského tolik, mnoho-li do něho vložil, jest zajisté chvalitebno. Bohužel ostane snažení to vždycky bez výsledku. Nebo stav takový byl by pro společnost záhubným. Přerušil by totiž pojednou veškerý pokrok, ano výtečným jednotlivcům zavěsila by se pouta táhnoucí je z výši říše ducha do bláta všedního života. Vždyť Bůh nás strožil té největší rozmanitosti: kdo by nás chtěl tedy míti na jedno kopyto? Nikdy nedá se odstraniti částečné vykořisťení práce kruhů nižších od výtečnějších. Víra opáčná jest toliko zbytkem mylné nauky o absolutní rovnosti. Nerovnost společenskou nelze nazvati bezprávím společenským, pokud ji co bezpráví necítí, kohož se dotýče. Slabší podrobuje se dobrovolně silnějšímu, méně nadaný důmyslnému, chudý bohatému. Jak mile nabyl vědomí vlastní síly, vzdělanosti a moci, pocituje bezpráví a počíná vzpírati se. Jako jest to mezi jednotlivci, tak mezi národy. Národové snašívají bez reptání rozumnou nadvládu pokročilejších. Setřásávají ji ale jak mile jich dohonili. Třeba by nadvláda ta neděla se způsobem protizákonným. Právo zákony chráněné není jediným právem. Bezpráví protizákonné jest valnou toliko částí možného bezpráví. Vydírání hospodářské jest též bezprávím. Přestává jím býti, že nenalezlo milostivého povšimnutí v tom kterém zákonníku? Možná tedy spáchatí bezpráví, a den co den pácháno v skutku, aniž by prohřešeno bylo proti zákonu. Dělník s podnikatelem smlouvu uzavírající jest zákonem chráněn; totiž podnikatel musí smlouvě dostáti. Jak ale bylo-li postavení dělníkovy při uzavírání smlouvy takové, že skrácen jest právě smlouvou jinak svobodně uzavřenou? Nemůže octnouti se v postavení

podobném celá třída společenská? Vystačíme tu s naukou obmezené školy národohospodářské o ochraně osoby a vlastnictví? Zákon rušení vlastnictví zapovídající není přestoupen: jaký jest ale rozdíl mezi krádeží denních 20 krejcarů a utrhaním jich na denní mzdě dělníkově? Jedině ten, že tam chrání uškozeného zákon; a zde, že jest dán škůdci svému na milost a nemilost. Jaký rozdíl mezi kramáři anglickými učinivšími z květoucí někdy Indie velikou poušť, a mezi mořskými loupežníky, přepadajícími klidné luhy námořské, drancujícími a ukládajícími výpalné? Že proti těmto obyvatelstvo může míti se na pozoru, a statečností odraziti útok jejich, kdežto tam ubohému národu tyranství setřásti nelze. Čím liší se jednání jedné třídy společnosti donucující druhou, aby draho kupovala a lacině prodávala od jiného šibalství? Že pro toto jsou káznice a kriminály, kdežto pro ono bývají čestná místa v obchodních komorách a kurulské stolce správních radů. Byť krásně bezprávím z nespravedlivosti obchodu vyplývajícími nerušili zákony lidské, ruší jim přece zákony přirozené. Proto jsem oprávněn přemýšleti, zdali

b) Jest nespravedlivost obchodu nutná?

§. 221. Náuka Malthusova o nerovném poměru vzrůstající lidnatosti a potravy.

Lidožravá nauka tato vznikla na požehnaném ostrově velkobritanském v hlavě duchovního otce církve anglikánské a podává nám důkaz, kterakého stupně netečnosti, zatvzrzelosti a chladnokrevné nevšímavosti k bídě bližního schopno jest některé srdce lidské. Soustava ta jest věrným dítkem doby své. V Anglii rozhostila se ku konci století předešlého ta největší bída a nouze následkem nepřirozeného hospodářství společenského podporujícího tržbu a kupectví na škodu vyráběčů a zpotřebitelů. Anglická vojska bojovala za rozšíření tržby v daleké Indii. K vůli tržbě vedla země mateřská záhubnou válku s odtrhnutými se státy severoamerickými. Aby cena obilí, rozumí se v prospěch chudiny, příliš neklesla, vydán zákon obmezující přívoz zahraniční. Rostly daně, vystupovaly ceny potravy, klesala mzda, obce anglické povinné vedlé zákonů chudobních, statutem Alžbětiným zavedených, o chudinu se starati, byly ve veliké nesnázi. Lid hladem mořený a život v práci nelidské trávicí dobře cítil, že příčina stavu toho nepřirozeného vězí v nedostatečnosti, slabosti, neschopnosti a zne-

mravnělosti kupecké třídy, která majíc v ruce otěže vlády, jednala toliko dle sobeckých záležitostí a nikoliv ve prospěch lidu. Nadarmo káral Godwin v díle svém „Inquiry concerning Political Justice“ (1792) ostře a zmužile vady zřízení společenského a chybné kroky vlády tehdejší. Působení jeho na zmar uvedl Thomas Robert Malthus, farář v Surrey. Spisem „Essay of the principle of population“ (1798) podařilo se mu přesvědčiti celý zámožný svět o nutnosti a neodvratitelnosti jařma, pod kterýmž sténalo nejenom dělnictvo, ale třída nemajetná vůbec. Trest nauky jeho jest: „Vládo, úřednictvo a peněžnictvo nestarejte se o chudinu, nebo bída a nouze jest přirozenou nutnou překážkou naproti zlu vyplývajícímu z přelidnění.“ Odůvodnění nauky rozpadá v následující věty: „Hlavní zdroj bídy lidské leží v rychlém zrůstání obyvatelstva dějícím se v poměru geometrickém, totiž jako 1, 2, 4, 8, 16 atd.; kdežto potrava roste toliko v poměru arithmetickém, tudíž jako 1, 2, 3, 4, 5 atd. Z toho jde, že lidstvo musí čím dále tím více zápasiti s nedostatkem potravy a že konečný osud jeho bylo by přelidnění se všemi hrůzami svými, kdyby příroda nepomáhala si válkou, neúrodou, hladem a morem. Nedecimuje-li a nepohlcuje-li příroda dětí, kteréž zrodila, jest to věcí státu, aby předešel záhubným následkům přelidnění obmezováním manželství, zrušením podpory chudých, poněvadž se tím jenom zrychluje přibližování doby, kdež po zákonech přirozených nebude nížádných prostředků k podpoře jejich.“ Schází jenom ještě, aby byl navrhnul nějaký Taigetos, kdež by se vysadily dítky chudé smrti hladem anebo od času k času nějaký Betlehem. Rázné takovéto prostředky by přece líp účinkovaly proti tomu nepohodlnému rozplemeňování chudiny a proletářstva, nežli boháčův milostivá nevšímavost. Kdo má jenom dost slabé ponětí o moudrosti Stvořitele a o souhlasu zákonů Všemohira, tomu zajisté tlačí se krev v tvář při čtení tohoto pasquillu na lásku křesťanskou. Co mám ale říci o spisovatelích hospodářství politického, pišících celé dva věky po vydání díla Malthusova a celý věk po smrti jeho, kdež by se tudíž dalo očekávati, že nelidská theorie s původcem svým již zpráchnivěla, takto: „Tímto jak důmyslným, tak duchaplným výkladem odhalil Malthus celou řadu pravd, kteréž byly bohužel dříve neuznávány“ (Kautz); „základní náhledy velikého myslitele mohou platiti za pevné vlastnictví vědy.“ (Roscher). Že, nauka rozumu i zkušenosti odporující udržela se po celé dva věky

k tomu přispěly dvě okolnosti. Především rozpaky kramářů anglických, kteříž krutou centralisací hospodářskou strašnou bídu chudiny byli zavinili a od ní nyní k zodpovídání byli potahováni. Ti s radostí uvítali a podporovali rozšíření nauky, mající dokázati, že zlo hrozící nejenom záhubou lidu ale i bezpečností jich vlastní, jest nutností přirozenou, proti kteréž nelze se vzpouzeti. Za druhé objevení nauky nové, kterouž nauka Malthusova zdánlivého našla potvrzení, že totiž přibývá potrava s lidnatostí v poměru nerovněm. Jest to:

§. 222. Nauka Ricardova o pozeměčném.

David Ricardo podal pověstnou nauku onu v díle „Principles of political economy and taxation“ (r. 1817). Zníť asi takto: Kdyby byla půda všude stejných vlastností, totiž kdyby byla co do kolicnosti všude stejně hojna a co do jakosti všude si rovna, nemohlo by se, k zvláštnosti polohy uheldie, za užívání její nic žádati. V tom zakládá se toliko pozeměčné, že půdy jsou co do výrobnosti rozdílny a že při rostoucí lidnatosti vzdělávána též půda horší jakosti nebo méně výhodné polohy. Jak mile s rostoucí lidnatostí počnou vzdělávati půdu úrodnosti druhého stupně, počíná nésti důchodek půda druhu prvního, a cena placená za užívání její řídí se rozdílem jakosti obou. Začnou-li vzdělávati půdu stupně třetího, začíná nésti důchodek druhého, což řídí se opět dle výrobné síly obou. Půda jakosti první vystupuje zároveň v ceně, ana musí dáti větší důchodek, než jakosti druhé, právě pro rozdíl výnosu obou, předpokládajíc vynaložení stejné práce a stejného kapitálu. Dejme tomu, že se jedná o tři pozemky, z nichž vynáší první 50, druhý 40 a třetí 30 měřic. Začnou-li pokrokem lidnatosti vzdělávati pozemek druhý, počíná prvý nésti důchodek obnášející 10 měřic. Nebo kdyby vzdělavatel pozemku druhého chtěl vyměnití pozemek svůj s prvním, nevytěžil by zajisté více nežli 40 měřic, an by dřívějšímu vlastníku prvního a nynějšímu vzdělavateli druhého dáti musel náhradu rovnající se rozdílu jakosti obou pozemků: pozeměčné. Obdělají-li půdu jakosti třetí, obnáší důchodek druhého deset, prvního dvacet. Dále klade Ricardo váhu na to, že pozemek nejúrodnější a nejvýhodněji ležící vzděláván jest nejdříve a pozeměčné jeho vypočítáváno jako každý jiný výnos souhrnu práce a kapitálu k výrobě vynaložených. Přikročí-li k půdě jakosti horší, roste pozeměčné tím výše, čím

více bylo zapotřebí práce k výrobě jeho. Pozeměčné jest tedy dle Ricarda rozdíl výtěžku z výroby pozemkové při nákladu dvou stejných veličin práce a kapitálu.

Kdyby byla pravda, že lidé usazují se na neúrodnější a nejvýhodněji ležící půdě nejdříve, a že teprve po zalidnění krajín zaujatých kráčeji k méně úrodným, pak by byl potvrzen náhled Malthusův, že proletářstvo t. j. třídu obživující se, nemohoucí ale dodělati se kapitálu, očekává konečná smrt hladem, s jistotou matematickou. Zároveň vyplývalo by, že moc kapitalistů roste v opačném poměru s proletářstvem, že záležitosti třídy podrobené a podrobující stojí v křiklavém odporu, že křiklavá nerovnost v rozdělení příjmu děje se po zákonu zcela přirozeném. Nuže jest to možná, aby souhlas vládnoucí veškerými výtvyry všemoudrého Boha tak byl porušen, že by k zachování daleko menší části společnosti zahynouti mělo vše ostatní?

Odvod vážený ze zákonů souhlasu světového.

I. Důkaz nepřímý.

§. 223. a) Lidnatost a potrava rostou v poměru rovném.

Uvidíš, že nepodařilo se ani Malthusovi ani Ricardovi dokázati, že by byl pán Bůh takovým nedonkem, jak nám ho nakreslili: Bůh, kterýž řekl „Plodtež a rozmnožujte se, a naplňte zemi“ přidal k tomu ještě „podmaňte ji“; a nadav člověka potřebným k zalidnění země pudem, nenechal ho bez prostředků k podmanění jejímu. Bůh řekl sice „S bolestí jisti budeš z ní“, doložil ale též „po všecky dny života“ svého a není žádným sofistou, aby chybně zemi zařídív hladem pak umtrajícím omlouval se „Slíbil jsem, že jisti budeš z ní toliko po všecky dny života svého.“ Všemoudrý Bůh nepokazil díla vynikajícího tak podivuhodnou sličností, pořádkem a účelností, takým odporem rušícím souhlas všeobecný.

Především není pravda, že pud pohlavní jest neobmezen. Nebo: a¹⁾ byt krásně pud pohlavní sám sebou nebyl obmezován, jsou přece překážky vnější nedadoucí mu ukojení neobmezeného. Sluší povšimnouti si, že pud pohlavní vládne toliko po jistou část života a i tu že míra jeho jest obmezena časem a místem. Dále ho obmezují pudy ostatní. Však kdyby nadán byl člověk pudem to-

liko jediným, pudem pohlavním, přece bychom nemuseli obávat se černé budoucnosti Malthusiany nakreslené, pokud žije *duch*, kterémuž nelze upříti, že umí pud pohlavní držeti na uzdě. Člověk vyhlídky na uživení dítek nemající, sám se manželství zdržuje. Čím více vzdělanost pokračuje, tím více zmáhá se strach a hanba před žebrotou dítek, vzrůstá soběvláda a potlačování pudu pohlavního. Že Bůh postavil pud pohlavní pod nadvládu ducha, možná souditi z toho, že plodivost počíná teprvé okolo doby, kde duch nabyl již síly k pudu opanování. Nadvlády této ducha nad tělem pak neubývá, nýbrž naopak ustavičně přibývá. Nejzajímavější mezi pudu pohlavního jest ale bez odporu nerovný poměr, v kterémž vyvíjí se plodivost a soustava čivní (nervů). Čím níže sestupujeme pod člověka, tím větší nalézáme plodivost. Dle Carey'ho klade královna mravenců afrických za jediný týden 80tisíc a jistý druh červů 8 mil. vajíček. Hloupá velryba na jedenkrát jeden milion; silný a chytrý žralok již daleko méně. Plodivosti ubývá ustavičně, až mezi ssavci nejchytřejší slon jest nejméně plodiv. Děj Smithem již pozorovaný, že ženy vyššího duševního vzdělání pravidelně méně dítek rodí, jest jenom důslednost vytčeného, pokud totiž vyšší vzdělanost podmíněna jest namnoze dokonalejším vývojem soustavy čivní. Statisticky dokázáno, že duševní namáhání provázáno jest poměrným nedostatkem semene; a přílišné vyvíjení jeho že má za následek otupělost a lhost. Znamenití učenci bývají neplodni; a rodiny honosící se velikány ducha vymírávají. Tak uvádí Carey, že asi před 23 lety počet peerů britských obnášel asi 394, z nichž 272 jmenováno bylo teprvé po roku 1760; že od roku 1611—1819 vymřelo 753 baronství, ačkoli ani 1400 nebylo jmenováno, že když Claudius senatory vynikající vysokým rodem a slovutností předků povýšil na patricií, rodiny od Romula první třídou šlechtickou jmenované skorem všecky již vymřely; že z 15 presidentů Spojených států sedm bylo bezdětných a počet všech dítek jejich nepředčil nad 20; že Napoleon, Wellington, Fox, Pitt a jiní výteční mužové nezanechali dítek, kteréžby vyplnily místo jejich; že potomstvo mužů jako Chaptal, Fourcroy, Berzelius, Berthollet, Davy a tisíců jiných mužů vyznamenavších se na poli vědeckém, literárním a válečném, neobsahuje ani polovička slavných těchto jmen. Dále poukazuje k tomu, že nigrové a irští dělníci ducha nenamáhajíce jsou nad míru plodivi; kdežto neplodivost kmenů loveckých pochází od ustavičného napínání svalů, jakož i čiv mozkových, ani musí ustavičně zvěři úklady

klásti. Z toho tudíž jde, že mínění Malthusovo, jakoby tisíc milionů lidí za 25 lét mohlo právě tak se zdvojnásobiti, jako jeden tisíc, nikdy se nemůže uskutečniti. Počet lidí zemi nyní obyvatelch byl již několikráte dosažen a dle počtu Malthusova mohlo by nás býti již na triliony; proč pak nejsme ani u prvního bilionu? Poněvadž prý lid byl vyhuben válkami, bídou, hladem, morem atd., a poněvadž potravy není v rovném poměru k možnému vzrůstu lidstva. Jak pak ale, kdyby nebylo proto hojnosti potravy, poněvadž lidnatost jest příliš řídká, a aby války, bída a mor byly následkem nedostatku potravy: nezměnil snad Malthus příčiny s následkem?

β¹⁾ Věda politického hospodářství skutečně dokazuje, že Malthus změnil příčinu s následkem. *Nikoliv není lidnatost řídká pro nedostatek potravy, nýbrž čím větší lidnatost tím větší moc nad přírodou, tím bohatší plody této, tím hojnější potrava.* Že tomu tak a ne jinak, dokázal jsem celou soustavou svou. Hospodáři osamělému není možná domoci se nadvlády nad přírodou. Ta předpokládá pospolitost a působení čtyř ze soustavy mé známých činitelů: svobody, jedinečnosti, obchodu a blahobytu, kterýž vždy provázen jest vzrůstem lidnatosti, nejspůsobilejšího jak dokázáno ústroje k úspěšnému půdy obdělávání.

Jako došla náuka Malthusova zdánlivé neomylnosti náukou Ricardovou o důchodku pozemkovém, tak musí vyvrácení její nabyti skutečné jistoty vyvrácením nauky této. Proto následuje:

β) Důkaz, že důchodku Ricardova nebylo a nebude.

§. 224. Carey'ho paradoxon o původním hospodárení na půdě nejúrodnější.

Ukázal jsem, že nauka Ricardova o důchodku pozemkovém zakládá se na domněnce, že na počátku půdy obdělávání a za řídké lidnatosti člověk nejdříve usazuje se na půdě nejúrodnější. Kdyby náhled Ricardův byl správen, bylo by rozumování mé vzhledem k nabývání bohatství (viz: knihu: I, §§. 138, 139, 150.) naskrze mylné. Nebo pravil jsem, že první výroba byla plodem práce neozbrojené, že rukou neozbrojenou nelze pracovati na půdě úrodné, že k vymitění bujného plevele zapotřebí dokonalých nástrojů, kterýchž člověk nabývá teprve pokrokem hospodářství, že bez těchto by ustavičně bylo hospodáři opěťovati práci Sysiphovu, že tudíž raději opouští údolí úrodné, pomoří, břehy řek a jezer a vstupuje

na stráň a planinu horskou, kdež zasívá símě Vesnino, že teprvé když pokrokem sil duševních vynalezl nástrojů ruku svou ozbrojivších, sestupuje se stráni hor níže a níže do údolí. K tomu dokládám, že osazování půdy úrodné dělo se tím rychleji, čím více množila se lidnatost. Hospodář osamělý byt měl nástrojů nejvýbornějších, nedovede sám zakládati trativody, průplavní žlaby, hráze, ploty, mlýny atd. Toho lze docílití teprvé, když lidnatosti značné již přibylo.

Ačkoliv to po rozumu soudití lze, přece zapotřebí v otázce tak důležité svědectví makavějšího, a zapotřebí přede vším hojnost zpráv statistických dokazujících křivost vymyšleného děje, o nějž opírá Ricardo náuku svou, a pravidelnost zjevu, že *člověk přirodně vzdělává půdu méně úrodnou, kráčeje teprvé postupem lidnatosti a vzdělanosti k úrodnější*. Děje uvádím dle Careyho, jenž co se pozorování jeho v Americe dotýče, měl výbornou pohodu ve vlasti ustavičně vznikajícího, květoucího a klesajícího hospodářství, ve vlasti, v kteréž sta let jinde vyvíjející se proces přechodu z divokého stavu člověka k pastýřství, rolnictví, továrnictví a tržbě, rozvíjí se ve věku jediném.

V Indii jsou stará města Seringapatam, Poonah a Ahmedmugger na horských planinách; nová města Madras, Calcutta a Bombay náležející Evropanům na pomoci. Indus teče na sta mil nejurodnějšími luhy, aniž by zavadil o osady lidské, kdežto výšiny na pravo i na levo jsou obydleny. Bohaté Delta gangesské není obděláno; na hoře na pramenech řeky leží Delphi, hlavní město samostatné Indie. Tytéž zjevy opětuji se v Číně, Persii Malé Asii, Egyptě, Severní Africe a v Řecku. Všude sestupovalo obyvatelstvo přibýváním lidnatosti od pramenů řek k ústí. Naopak jest úrodné údolí řek Eufratu a Tigrisu, vlast někdejších nejbohatších a nejmoenějších států světa, tak pusto, že Layard musel na hory vstoupiti, aby našel lidi. Vysočina armenská jest až posud tak obdělána, že živí veliké město Erzerum, kdežto v okolí starého Sinope jest vysoký les. Krásné údolí buyukdere ské u Konstantinopole jest zcela opuštěno a město musí přivážeti potravu z výšin deset mil vzdálených. Nejbohatší půda ostrovů jonických někdy nad míru vzdělána, jest nyní opuštěna. V Africe, kdež lidnatosti ubylo a ubývá, jest úrodné Delta opuštěno a průplavy zasypány. V Itálii květly dávno již pahorky samnitské, Etrurie, Alba a Veji, když Romulus osadil břehy Tibery; Gallia

Cisalpina dávno byla obydlena, když bohaté luhy benátské byly ještě pouští. Ve Francii žili za věku Caesara nejmočnější kmenové na stráních alpských. Města doby Filipa Augusta jako Chalons, St. Quentin, Soissons, Rheims, Troyes, Nancy, Orleans, Bourges, Dijon, Vienne, Nismes, Toulouse a Cahore leží všecka k pramenům řek a na rozhraních vod. Později jest středem moci divoká Bretagne, kdež až posud mnoho vlků na úbočích cevenneských, kde květla literatura a umění, any vůkolní úrodné krajiny až posud nejsou vysušeny. V Belgii bylo chudé Luxemburg a Limburg již v nejdávnější době vzděláno, kdežto bohaté Flandry až do sedmého století byly neproniknutelnou pustinou. Ještě v 13. století pokrýval les soignieský krajinu, kdež nyní Brussel leží, a úrodný Brabant byl neznám. Na pramenech Dunaje a řek jeho vedlejších žije husté obyvatelstvo; ubývá ho tím více čím více blížíme se ústí. Pusta, kolébka národa maďarského, není leč vlnící se písčinou, kdežto za Tisou nejúrodnější půda prázdná jest obyvatelstva. Ještě níže na Dunaji, v krajinách bohatého průmyslu římského, viděti toliko srbská a rumunská stáda.

V Anglii lze nalézti v pustém Cornwallu zbytky vzdělanosti náležející starověku; tam jsou též zříceniny tintagelské, zámku, kdež sídlil král Arthur. Zámek králů normanských stojí ve Winchesteru a nikoli v údolí Temže. Jižně od Lancashiru vlní se obilí na půdě, jejíž močály byly by pohltily vojsko výbojce normanského, vracejícího se z plenu, na půdě, kteráž naplňovala hrůzou dějepravce Camdena ještě za doby Jakuba I.

První osadníci američtí národnosti anglické založili Plymouth, Newport a New-Haven na výšinách, a pokračovali odtud podél řek usazující se vždy na pahorcích a ponechávající úrodnou na březích půdu, kácení stromů a sušení močálů svým nástupcům. Nejbohatší krajiny new-yorkské, new-englandské jsou posavad nevzdělány, poněvadž schází osadníkům prostředky k vysušení močálů, kácení lesů a vyčistění vzduchu, kdežto půda lehčí na pahorcích výšinách a planinách horských dávno jest již obydlena. Kvekové vyhledali si pahorky táhnoucí se podél řeky Delaware v New-Jersey, vesměs půdu lehčí, jenom borovici plodící, nemožoucí slabými prostředky svými odvážiti se na půdu těžkou naproti ležícího břehu pennsylvanského. Švédové a po nich Penn usadili se vesměs na vysočinách delawarských, zvolivše půdu borovice, jejíž šišky sloužily za svíčky, kterýchž pro chudobu nemohli si

koupiti. Přestoupivše hory alleghanyské nalezneme u pramenů ohio'ských obyvatelstvo rozptýlené po výše ležící půdě; sestoupivše až po Pittsburg octneme se mezi hustým obyvatelstvem, zhotovujeme nástroje k hlubšímu orání a vysušování úrodné půdy řečišť. Při stoku Ohio a Mississippi žije jenom chudý drvoštěp zásobující lodě kolem plující dřívím; pak spěcháme úrodnou na sta mil dalekou a pralesem pokrytou zemí, kteráž k osazení není způsobila pro nebezpečné plyny vzduch daleko široko naplňující. Břehy mississippské jsou blíže pomohří zálivu mexického pokryty krásnými sady; chceme-li ale seznati první osady, musíme opustiti břeh a vstoupiti na pahorky. Nejbohatší krajiny severní Caroliny nejsou posud vysušeny a lidem třeba obdělávati půdu, již jitro sotva dá 3—5 měric pšenice. V jižní Carolině, Georgii, Alabamě a Floridě čeká na miliony jiter neúrodnější půdy na větší lidnatost, aby ohromného daly výtěžku. V Mexiku od Potosi k pomohří jest překrásná země, zvlažována četnými řekami, plodící divokou bavlnu a indigo a mohoucí zásobiti svět cukrem. Není tu ale obyvatelstva. Kdo by prý nynějšími prostředky země této chtěl vymítiti půdu, buď by zemřel hladem, buď zimnicí. Údolí mexické živilo za času Cortezových 40 měst. Poněvadž ale obyvatelstva ubylo, musel zbytek ustoupiti na výšiny. Tentýž zjev možná pozorovati v Yukatanu na ostrovech moře Caraibského a v Brasílii.

Z tohoto obrazu vysvitá, že čím více zmdhá se lidnatost, tím snadněji a úspěšněji svádíme boj s přírodou, tím úrodnější osazujeme půdu, tím hojnější jest potrava. Není tudíž pravda, jak domnívá se Ricardo, že potomstvo bohatých prvních osadníků od věku k věku po zákonu přirozeném musí víc a více chudnouti, v otroctví upadati a konečně smrti hladem propadnouti. Nýbrž jest tomu právě naopak. Potomstvo osadníků původně chudých ustavičně se sílí, úrodnější půdu si podrobuje, k bohatství a svobodě dospívá.

Krátký přehled rozumování v posledních čtyřech článcích obsaženého, přesvědčí čtenáře že eskamotáž časového „když“ v přičinné „poněvadž“, kterouž provedli Malthus a Ricardo v logicky správném úsudku „když lidnatosti přibývá a potravy ubývá, roste bída člověčenstva,“ základem jest roztomilé nauky jejich. Vyvrácením jejím docílen jest vzhledem k náuce o důchodech sice veliký úspěch, však úspěch jen negativní. Podávám tedy ještě v článcích následujících:

II. Důkaz přímý vedený pozitivní naukou o důchodech.

§. 225. α) Důkaz, že pozeměčné není monopolem.

Dokázal jsem v knize první, že služba přírody jest zadarmo. Necht' koupíš vše jakoukoliv a rozebereš všechny části její, nalezněš, že toliko náklad lidský jest zaplacen. Krejcarem, kterýmž koupil jsem péro, jímž píšu, zaplatil jsem práci horníka rudu dobytšého, povozníka do slevárny ji přiveztšého, továrníka ocel v plech sválivšého, částku výloh za parní stroj k válení plechu a tlačení péra potřebného: nic jsem ale nedal pánu Bohu za jeho dary hmotnosti, tvrdosti, pružnosti a tepla. „Připouštím,“ řekl by Ricardo, „něco jiného platí ale o vlastnictví nemovitém. Pozeměčné jest tu monopolem vlastníků, majících co do prostory obmezenou půdu ve vylučném držení.“ Odvětil bych mu takto: „Pozemek tvoří část té země obdělávané buď naskrze buď jenom částečně. Pokud nalézá se země jenom z části v stavu obdělávanosti, nelze mluvití proto o monopolu pozeměčném, poněvadž každý podobný nárok se strany pozemkářů byl by zamítnut od nevlastníků slovy: buď spokojen, že ti zaplatím výlohy, práci a vylučné právo vlastnické; pakli budeš na svém státi, abych ti mimo důchodek kapitálový a pracovní zaplatil teplo slunce, kteréž zahříválo lůžko semene obilí tvého, elektřinu, kteráž otfásala stromovím tvým k rychlejšímu vzrůstu, rozpínavost páry, kteráž hýbala stroji tvými: tož raději vzdělám půdu vedlejší a pán Bůh mi dá teplo, elektřinu, rozpínavost, déšť a rosu *zadarmo*. Marně by odvolával se vlastník na Ricarda, Mac Cullocha, Scropa, Say'a, Florez Estrada, Blanqui'ho a Roschera, že musí obdržeti *mimo* odměnu za kapitál a práci *ještě* důchodek pozeměčný čili záplatu za původní a nepomíjitelé síly půdy. Každý se mu vysměje, řka: Milý příteli nemůžeš žádati, abych pozemek tvůj *přeplatil*; pravou cenu, která řídí se dle užitku a nákladu (viz: knihu první §. 103: $H = UN$) ti již nabízím: jak můžeš ode mne žádati více? Nepřepustíš-li mi pozemku svého, nuž vynaložím práci a kapitál na pozemek vedlejší.“ Myslíš, že najde pozemkář někoho tak bláhového, aby mu zaplatil původní a nepomíjitelé síly přírodní? Snad se najde v případě, kde země *celá* již jest obdělána? Ba ani tu ne. Kdyby byl některý vlastník tak svéhlav, že by mimo kapitál a práci zaplacený chtěl mítí původní a nepomíjitelé síly přírody, obrátí se kupec na souseda jeho, a kdyby odvolávali se oba a všickni pozemkáři celé země

na Ricarda a Roschera ujistivší je, že mimo kapitál a práci dostanou zvláštní ještě důchodek třetí, totiž pozemečné (surplusprofit), pak obrátí se do zemí okolních, a buď vynaloží kapitál a práci na obdělání půdy zahraničné, buď otevrou cestu obchodu přivážejícímu suroviny a výrobky rolnické vůbec, ukládajíce kapitály a práci svou v průmyslu továrnickém. Tím nejenom že přinutí pozemkáře, aby vzdali se nespravedlivých nároků svých na zaplacení světla, tepla, deště, rosy, elektřiny, rozpínavosti, odpudivosti přitažnosti a ostatních původních a nepomíjitelných sil půdy, nýbrž soutěž značně zmenší též důchodek kapitálu a práce jejich. Jak pak ale, když bude veškerá půda všech světa dílů obdělána a zalidněna, a když půda lidnatosti nestačí? Na námítku tu mohl bych prozatím odpověď ostati dlužen a odkázati tazatele až za šedesát tisíc let, kde snad již celá země jedinou bude zahradou, aneb mohl bych se vyhnouti odpovědi jako Bastiat, jenž praví: „Jest to úlohou hospodářství, aby rozřešilo otázku, co stane se, když vedle směru vzrůstání lidnatosti nebude na zemi prostory pro novorozené; má-li Bůh pro případ tento v záloze jakýsi tvůrčí kataklysm, jakési zázračné zjevení nekonečné moci své; či má se věřití vedlé dogma křesťanského v zkázu světa? Patrně nejsou to problémy politicko-hospodářské; a není vědy, kteráž by nepřišla k podobným rozpakům. Přírodopytceové dobře vědí, že každé těleso pohybující se na zemi sestupuje a že nižádné nevstoupá. Musí přiblížiti se tudíž den, kde hory vyplní údolí, kde ústí řeky bude téže hladiny, jako pramen, kde vody nebudou moci více téci: co potom? Či má snad přírodopyt pozorovati a obdivovati méně souhlas světa tohoto, poněvadž nezná, jakým jiným souhlasem nahradí Bůh stav věci vzdálený sice ale nevyhnutelný?“ Mohl bych ovšem s Bastiatem odkázati čtenáře k důvěře, že ten, jenž tak krásně a souhlasně zařídil svět tento, postará se též o osudy potomstva našeho po sta tisíci letech: však pokusím se přece o rozvedení problému tam, kde Bastiat přestal. Laskavý čtenáři obrátíť pozornost svou na zákon, jemuž až posavad málo věnováno pozornosti, a kterým doufám poslední námítku Ricardově v mlhu rozptýliti a důvěru ve věčný souhlas Všehomíra zostříti v nezvratné přesvědčení. *Jest to zákon, vedle kteréhož soustava čivní tím méně slouží plodivosti, čím více zpotřebuje se činností mozkovou.*

Veškeré čivy náleží dvěma soustavám: gangliové a cerebrospiální. První nejsou soustředěny jako druhé, kteréž mají zvláštní

středíště v mozku a míše. Ačkoliv činnost vegetativní prostředkována jest prvními a psychofysická druhými, přece jsou obě ve vzájemném spojení, jak vysvítá z chorobnosti pocitů čiv gangliových v rozpoložení či naladění myslí se obrážející, z anatomické souvislosti obou a z psychického působení soustavy čiv gangliových. (Viz zajímavé a jasné pojednání v §. 20. a. n. důkladného díla „Empirická Psychologie, Dra. Jos. Dasticha. V Praze 1867). Čím výše duševní život vyvinut, tím dokonalejší jest mozek, tím obmezenější jest plodivost. Ukázal jsem dříve, kterak ohromná jest plodivost nejnižších živoků, a kterak jí ubývá čím výše ku člověku, kterak i tu jedinec ducha méně vyvinutého jsou plodnější nežli naopak. S ubýváním plodivosti jde způsobem nápadným krok za krokem přibývání mohutnosti a ústrojnosti mozku. Tak jsem zmínil se o veliké plodivosti nigrů a o duševní jich otupělosti. Nuž podivejme se, kterak to vypadá s jich mozky. Dle dra. Dasticha obnáší kubický obsah prázdné lebky nigrovy 1361^{cc}; u Eskimáků ale má 1410^{cc} a Kavkazanů 1427^{cc}. Kdežto licií úhel plemene ethiopského přesahuje sotva 70°, dosahuje u plemene kavkazského až 90°. Na základě obou zkušeností, že čím dokonalejší mozek, tím vyšší stupeň sil duševních, a čím vyšší stupeň sil duševních, tím menší plodivost zakládám domněnku: *že čím více člověčenstvo u vzdělanosti bude pokračovati, tím zpovlovnější bude směr k rozmáhání lidnatosti; že nebude-li pokračovati u vzdělanosti, pak nebude zmáhati se svoboda, jedinečnost, dokonalá výměna, blahobyt a tudíž prostředky ke vzrůstu lidnatosti.*

Je-li rozumování mé správné, pak vyvrácena náuka Malthuso-Ricardovská naprosto, rozřešen problem, od kteréhož na půl cestě odstoupil Bastiat, kterýž nerozluštil ani Carey a kterýž jest nejmilejším mně plodem soustavy této.

§. 226. β.) Pokrokiem hospodářství jdou tovary z ceny, suroviny do ceny.

Abychom se seznámili se zákonem, na němž zakládá se správná náuka o důchodech, vmysleme se v onu dobu, kdež hospodářství naše na nízkém stálo stupni. Byla doba, kde na místě vlnicích se klasů široširoce pokrýval rodnou půdu naši hustý les. Kdežto nyní jest lesní půdy 30%, bylo jí 60%. Jak to stálo

s cenami surovin a tovarů? Valná část dříví shnila. Nebo nebylo silnic, železnic a upravených řek jako nyní. Nebylo továren parketných, loděnic, hračkárnictví, nástrojnictví, šindeláren, parních pil, kterých nyní den co den přibývá. Nedaleko Budějovic bylo dříví zadarmo, kdežto slušná loďka z Děčína aneb snad až z Hamburku veliké byla ceny. Hodinu od Prahy byla hojnost dříví, poněvadž nebylo ale hračkárnictví, byly hračky ze Sas přivážené náramně drahé. V Šumavě jsou až posud pralesy a dříví na mnohých místech bez ceny; za jakou cenu byl zdaleka přivezen nábytek zámku Krumlovského? Jak mile zařízena loděnice v Budějovicích, *musela cena* loďi sklesnouti a dříví kolem Budějovic vstoupiti. Jak mile přistěhováno hračkárnictví ze Sas k nám, *musela* sklesnouti cena hraček a vyskočiti dříví kolem Brandova, Horního Litvinova, Hory sv. Kateřiny atd.. V Karlových Varech zmáhá se výroba ozdobných schránek. Rozšíří-li se, budou moci Švarcenberkové, Lobkovicové, Martinicové a ostatní velmožové laciněji okrášlití zámky své krásným nábytkem; ano dříví lesů a prkna řezáren jejich v ceně poskočí. Parkety naše zasilají do cizozemsku; musí býti tudíž laciné. Čím více zařídíme parketáren a čím více parketnictví pokročí, tím více půjdou parkety z ceny a duby, klády prkna naše do ceny. Čím více tlačí se do země papírnictví, tím lacinější papír, lepenka, čalouny, knihy, noviny atd., tím dražší potoky, pára a hadry. Čím více zkvětá bavlnářství, tím lacinější jsou perkaliny, kartouny, batisty, košile, tím dražší surová bavlna, vřetona, stávky tkalcovské. Čím více zmáhá se cukrovarnictví, tím lacinější cukr, sirup, melassa, výtlačky atd., tím dražší burák, třtina cukrová, zeměčata a kosti. Čím více pivovárů, tím lacinější pivo (s dovolením finančního p. ministra), mláto a patoky, tím dražší chmel, ječmen ano i peluňka, zeměžluč a kvasia. Probrav veškerou výrobu, shledáš bezvýmínečnou platnost zákona, že pokrokem hospodářství t. j. zmáhajícím se obchodem neboli sbližováním vyráběčů a zpotřebitelů cena tovarů spadá a surovin se prodražuje.

§. 227. γ.) Pokrokem hospodářství roste kapitálné.

Rozumí se, že čím větší cenu mají suroviny, tím vyšší musí býti pozeměčné. Kolem každého obchodem vynikajícího místa můžeme představit si půdu rozdělenou v soustředné kruhy, z nichž nejnvnitřější musí dáti největší důchodek. Nejlip lze zákon ten

pozorovati v okolí hlavních měst. Ovšem jest to řečeno zcela abstraktně. Nebo rozmanitostí krajiny obvodní mění se výhody obchodu. Každou novou cestou, mostem a tratí podporován obchod a pozemky na nich ležící v ceně vstupují. Kdežto v Oregonu, Montaně, Nebrasee, Koloradu, Arizoně, Novém Mexiku a jiných územích Spojených Států za několik tolarů dostati lze na sta jiter krásné půdy, mají pozemky států novoanglických cenu stonásobnou. Roscher vypravuje, že anglický acre 15 leguas od Buenos-Ayresu vzdálený stál krátce před 1858 tři až čtyry pence, kdežto 50 leguas vzdálený ceněn byl jenom na 2 pence, že před branami pařížskými obnáší pozeměčné 200—250 franků z hektaru; u Fontainebleau toliko 30—40. Víím, že mnohý vystěhovalec těší se na bohatství, jakého nabude za peníze, kteréž mu po odražení výloh cesty zbudou. Dostane-li za 100 tolarů asi 50 jiter půdy, možná, že stal se nyní úplným žebrákem. Tím jest skutečně, pakli půda jeho vzdálena jest všeho obchodu a suroviny z ní dobyté bez ceny. Naopak stávají se lidé boháči pouhým vyčkáním. Kupují totiž pozemky v krajině, kde předvídají stavění železnic, továren, zakládání osad, vůbec pokrok hospodářský, jehož dostavením pozeměčné rychle jim roste. Nyní vysvětlíš sobě, že kde hospodářství na stupni příliš nízkém, tam jest půda skoro zdarma. Tak uvádí Roscher A. Burnesa, dle něhož cení pozemky turkestanské toliko dle kapitélů vodovodných, Haxthausena, dle něhož necenili statky ruské dle plochy, nýbrž dle duší, Carey'ho, dle něhož prodávány dvory americké málo výše, nežli stojí nábytek, Mommsena, dle něhož villa misenská koupená od matky Grachův asi za 5000 tolarů říšských byla dražbou přiřknuta L. Lucullovi za 33kráté tolik.

Co platí o pozemcích, platí též o staveních a závodech průmyslných. Špekulanti kupují v městech nadějného obchodu domy a každý krok učiněný tu k sblížení vyráběče a zpotřebitele účinkuje na zvýšení činže. Jest to věc tak známá, a přece jí zneuznávají lidé mající ji znáti nejlépe; n. p. finanční ministři, prodávající korunní statky, když obchod ladem leží, někdy i *poněvadž* ladem leží. Za stržené peníze staví pak železnice a vyjíždí podívat se, jak mnoho v ceně přiskočilo statkům prodaným. V státním hospodářství o tom více. Prozatím jest nepopíratelnou jistotou, že pokrokem hospodářství společenského, a tudíž sblížením vyráběče a zpotřebitele roste důchodek kapitálu nemovitého.

Co do kapitálů movitého známo již z §. 109, že cena věcí movitých pokrokem hospodářství klesá. Mohlo by se tudíž souditi, že klesá i důchodek. Však jest tomu naopak a o důchodku kapitálu movitého platí tentýž zákon jako o nemovitém. Jakého namáhání stál první luk! Tetiva byla z lýčí; a proto nástroj velmi nedokonalý, kapitál práci velmi slabě podporující; důchodek sotva stačil na obživění kapitalisty. Později nastoupila na místo lýka pružná struna, k jejímuž zhotovení nebylo zapotřebí polovic práce dřívější; kapitál stal se lacinějším a důchodek stačil již nejenom k obživě kapitalisty, kterýž mohl část odprodati a koupiti si jiných potřeb. Luk později odložen, nebo střelná zbraň náramně zdokonalena vynalezením prachu. Lovec ozbrojil se puškou. Každým zdokonalením pušky klesala hodnota a cena posavadních; znamenitě rostl důchodek. Užitím zápalek na místě loudavého zapalování doutnákem uloveno v tomtéž čase a místě třikráte tolik nežli dříve.

Co platí o věcném, platí též o kapitálu peněžném. Pokud jsou mezi vyráběčem a zpotřebitelem špatné cesty, neupravené řeky, nebezpečné mosty, loupeživá tržba s celým ohonem dohodčích, jednatelů, spediterů, vojáků atd. jsou úroky náramně vysoký; důchodek ale nepatrn. Kapitalista má na místě celých sto jen asi 10% v oběhu a užitek jeho, třebas by bral 50%, jest o polovic menší, než když s pokrokem hospodářství, rostoucí svobodou, jedinečností, dokonalou výměnou, tudíž ustoupením tržby obchodu vznikne poptávka po kapitálech taková, že odbude celých 100 třebas jenom na 10%. Poměr, v jakém se postup tento děje, vysvětlí následující obrazec. Z kapitálu svého odbude kapitalista

na 1 stupni	5 na 100% ;	má tedy úroků	5
2	10	90	9
3	20	80	16
4	40	70	28
5	80	60	48
6	160	50	80
7	320	40	128
8	640	30	192
9	1280	20	256
10	2560	10	256
11	5120	5	256
12	10240	4	409.

Nejenom pozeměčné, nájem a činže jakož i úroky, tedy kapitální vůbec roste pokrokem hospodářství; pravda též i že

§. 228. 8) Pokrokem hospodářství roste mzda.

Vynález luku byl pro hospodářství pravěké pokladem větším nežli Kalifornie novověkému. Ten, kdo ho vynalezl, uměl ho zajisté neméně oceniti, nežli ten, kdož si ho vydlužil. Tento počítal asi takto. Abych se pro celý rok zásobil, musím ztrávit celé krásné jaro, horké léto a chladnou jeseň v namáhavé práci. Kdybych si vypůjčil luk, mohl bych zásobiti se za jediný měsíc. Vlastník luku zná důležitost kapitálu svého a půjčuje ho pod touto podmínkou: „Můžeš ho míti celý měsíc; však žádám za poplatek výtěžek měsíce druhého, kterýž celý musíš loviti pro mne.“ Na to nevládník: „Jest to nesvědčivo od tebe, abysi hověl sobě v zahálce po celý rok a žádal, aby pracoval za tebe jiný.“ Vlastník: „To jest síla kapitálu. Kdyby jsi měl dobrý nůž a uměl uplésti řádnou tetivu jako já, mohl bysi těžiti rovněž tak. Poněvadž nejsi ale kapitalistou, musíš děliti se se mnou rovným dílem. Nebo bez luku pracoval by si 9 měsíců, s lukem tolika dva.“ Není pochybnosti, že pracovník konečně podmínku přijme. Mezi tím vynalezl jiný z pracovníků udici. Za jediný měsíc nachytá ryb pro celý rok. Když přišel pracovník za rok vypůjčiti si opět luk, musí mu kapitalista na poplatku značně sleviti. Nebo pracovník mohl by si vydlužiti udici. Poplatek půlměsíční jest lepší než úžadný, a proto konečně spokojí se s ním. Obraz ten rozšíříš si laskavý čtenáři sám. Čím více pokračuje hospodářství, tím výnosnější práce. Ale nejenom že méně platí za kapitál půjčený, alebrž i proto, že náramně plynutí práci, nutně, na nízkém stupni hospodářství mzdu náramně ztenčuje. Každým krokem, kterýmž sblížují se vyráběcí a zpotřebitelé, spojena práce, mohou býti obrácena na výrobu důchodonosnou. Kde vzdálen rolník od továrníka, tam zahálí práce dobré tři čtvrti roku. Továrnictví usazené na půdě rolnické *speněžuje* *veškeré síly pracovní, kteréž by jinak ladem ležely.* Hospodářství pouze rolnické, tudíž na nízkém stupni stojící, vyžaduje toliko síly jednotvárné, kdežto továrnictví zapotřebí má té největší rozmanitosti. Každý člověk buďsi muž neb žena, dítě nebo stařec, slaboch nebo silák, může dostati dílo spůsobivosti své přiměřené.

Vzrůstání mzdy za působení pokroku společenskohospodářského dosvědčují též dějiny a statistika. Hildebrand udává, že

v Anglii vydělán jest práci ná dennickou jeden quart pšenice za Alžběty v 48 dnech, v 17 století v 43, mezi 1700 a 1766 v 32, od 1815 v 19 až $3\frac{3}{4}$. Vedle řádu čeledního Ferdinanda I. od r. 1547 snesly se kraj hradecký, boleslavský a chrudimský, aby čeledi a ná denníkům k stravě takto placeno bylo: Sekáčům na travách nejvíce po dvou groších bílých a na otavách po půl druhém groši bílém ke stravě. Sekáčům kosou hrabičnou na podzimním obilí nejvíce po půl čtvrtém groši bílém. Hrabačkám a nakladačkám na obilí po půl druhém groši bílém a vazačům po dvou groších bílých. Žencům při počátku na žitech po půl druhém a potom nejvíce po dvou groších bílých. Žencům na pšenicích po dvou groších bílých nebo po půl třetím, na nejvíce po třech atd. Denní mzda obnášela $1\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ bílého groše ke stravě. Totéž měřítko platilo v krajích plzeňském, podbrdském a rakovnickém. Jaká strava v Čechách obyčejna byla, vyhlíží z archivu rokyeanského, dle něhož (1595) dělníkům strava takto dávatí se měla: Sekáčům k snídání na dvě, totiž: polívka a druhá vařená krmě. K obědu na tři jídlo: polívka, vařená krmě a maso. Na svačině: chleba a sýr. K večeri též na tři jídlo. Mimo to jak na poli tak doma mělo se jim dávatí polovici mladého piva a polovici řídkého. Mzda vstoupila již (od r. 1547) na 1—4 bílé groše. Hospodáři si stěžovali, že ná denníci tak zpyšněli, že řídkých piv pítí nechtěli a je vylévali. Mzda u nás tenkrát byla skvěla a ustavičně rostla proto, poněvadž země pokročila ze stupně pouhého rolnictví na stupeň rolnícko-továrnický. Všude bylo pivovarů, továren na zbraně, květlo puškářství a štitářství (všeobecný byl zvyk nošení zbraně a pítí piva), zvonařství, hodinářství, soukenictví, plátenictví, knihařství, tkaničkářství, lůžkářství atd. (Pokrok hospodářský 1864, str. 42, 74). Jak to vypadalo tehda v zemi předěleci nás nyní daleko bohatstvím a blahobytem — v Anglii? Dle Carey'ho požíval tenkrát dělník anglický chleba ječného ano i bobového, brachového, neb ze smíšeniny obou a žaludů. Co příčinu uvádí, že byla Anglie ještě pouhým státem rolnickým, plodiny vyvážejícím a tovary přivážejícím, z nedostatku továren že nemohlo rolnictví pokroky činiti. Proto nízká mzda. Později změněno hospodářství anglické v rolnícko-továrnicko-obchodní. Mzda rychle rostla. Klesala však opět, když obchod anglický poražen jest loupežnou tržbou. Dnes umírá jenom v Londýně do roka na tisíce švadlen hladem a dělníci pracují 15 hodin v tem-

ných sklepeních a jedovatých plynech prací nelidskou za mzdu, ze kteréž jim nezbyvá na vychování dítek, majících vyhlídku na stejný osud rodičů.

Dokázáno tudíž, že pokrokem hospodářství tovary jdou z ceny, suroviny do ceny; že roste kapitálné, že vstupuje mzda: proto

§. 229. α^1) Není přirozeného sporu mezi kapitálem a prací.

Důkazem, že zmáhající se svobodou vyplývající z ní jedinečností, dokonalou výměnou, nastupujícím obchodem na místě tržby roste i kapitálné i pracovní, vyvrácen jest klamný náhled školy manchesterské, že: vše co mzdu zvyšuje, nutně zisk snižuje (Ricardo, Principles of political economy IV, 65) a vše co mzdu vůbec snižuje, že kapitálné (ch. XV, 122 n. m. n.) zvyšuje. Na první pohled zdá se býti nade všecku pochybnost jisto, že záleží-li přijem jenom z pozeměného, činže, nájemného, úroků, poplatků, mzdy a služného, že zvýšením dvou posledních ostatní sčítance menšího musí míti podílu na tomtéž příjmu. Není zapotřebi mnoho ostrovtipu k pochopení, že v rovnici $p = m = k$ veličina k jest tím větší čím menší jest m . Však úsudek tento jest naskrze formální, veličiny p m k algebraicky a formule $p = m = k$ abstraktní. Držíc se jí, dopustila se škola manchesterská chyby podobné, jako Ricardo formulí svou o pozeměném. Kdyby bylo návěstí jeho o původním hospodaření na půdě nejurodnější pravdivo, pak by byl výrok Malthusův o nerovném poměru vzrůstu lidnatosti a potrawy nabyt jistoty mathematické. Kdyby bylo pravda, že v $k = p = m$ veličina k jenom tehda může růsti, když klesá m , pak by byl antagonismus mezi kapitálem a prací rovněž dokázán jistotou mathematickou. Na štěstí ale nelze z toho co jest správně logicky souditi o tom, co býti má. Z toho, že kapitál jest v tom kterém případě větší, čím menší mzda, nelze souditi, že musí se mzda tlačiti, aby mohl růsti kapitál. (Všemoudrý tvůrce světa, jehož veškerá díla vynikají nejkrásnějším souhlasem, nepoložil tak ohromný odpor v rozvoj tvora svého nejdokonalejšího, a [pánové Smith, Malthus, Ricardo, Mill, Roseher a j. musí]mu již odpustiti, že moudrým tím světa zařízením tak zpropadenou položil jim léčku, a zjevením zákonů skutečně platných, poraženy jsou zákony jich vymyšlené, a sfu-

kovány kartové na nich vystavené domky. S důkazem o vzrůstu důchodků se vzrůstající svobodou, pokračováním a spojováním práce vyvíjející se jedinečností, se zdokonalováním výměny, nabyta jest jistota, že nejenom kapitál roste, když klesá mzda, nýbrž že příjem, kapitál a mzda jsou v takovém vzájemném spojení, že klesáním mzdy klesá i pozemecné, činže, nájemné, úroky, poplatky i služné, a že naopak rostou s rostoucí mzdou. To platí o kterémkoli ze sčítanců příjmů. Tím ale není ještě důkaz můj úpln. Škola manchesterská může mi namítati: Byť krásně rostl kapitál v rovném poměru se mzdou, přece nebudeš popíрати, že by kapitál tím více rostl, kdyby poměrně mzda rostla *z povlovněji*. N. p. důchodek kapitálový může růsti v poměru 1, 2, 4, 8, 16, kdežto mzda a služné vstoupá v poměru 1, 2, 3, 4, 5. Tu roste kapitál i mzda a přece spolu i mezera mezi kapitálem a prací. Mezera ta musela by časem státi se osudnou propastí pohltící oba. Naproti tomu ukážu, že všemoudrý Bůh lépe se staral o voje nekapitalistů, nežli škola manchesterská se domnívá. [Vyložím zákon, jenž jest perlou souhlasu světového,] dle něhož pracovní rychleji roste než kapitálné, tak že s pokrokem hospodářství společenského nadvlády kapitálu nikterak nepřibývá, nýbrž

§. 230. β¹) Rozvojem obchodu roste mzda nad kapitálné.

Hledíš-li na krajinu, kde mezi vlnícími se luhy a utěšenými sady dýmá na sta komínů cukráren, olejen, pivovarů, přádelen a papíren, zakládají trativody, stoky, cesty, silnice, průplavy a železnice, soudíš, že tu jest valná poptávka po rukouch pracovitých, a že dělník předpisuje si mzdu. Naopak cestuješ-li krajinou stojící na stupni *pouze* rolnickém, víš, že práce skorem tři čtvrtě roku ladem leží a mzda že má povahu milostivého darčku, že kdo není pozemkářem, jest tu žebrákem. Soudíš-li tak, pravidelně se nemýlíš. Máš-li útrpnost s chudinou trpící, lásku k vlasti, jejíž část půda tato tvoří, vůli k napravení což zanedbáno: jak budeš obyvatelstvu okresu raditi a pomáhati? Myslím, že nemůžeš jinak, než cestou v soustavě knihy této naznačenou. Nejdříve školy, kteréžby pěstovaly vzdělanost, vzdělaností zakládaly svobodu a jedinečnost zanedbaných synů národa — a proto školy národní. Beze škol národních není možná vyvinouti jedinečnost, bez jedineč-

nosti není výměny, není obchodu — není blahobytu. S vyvíjením jedinečnosti dostane krajina brzy nový vzhled. Mezi pouhými dřívě rolníky objeví se řemeslníci a továrníci. Nadbytečné dřívě ruce nacházejí zaměstnání. Není díla toliko některé roku části, jest ho i v zimě, po celý rok. Nevlastníci těšíce se vzrůstající mzdě lépe se odívají, opravují příbytky, lépe jedí a pijou. Následkem toho má rolník a řemeslník lepší odbyt na výrobky své. Zavádí opravy. K těm potřebuje nástroje a stroje. Tím zvelebován průmysl továrnický. Řemeslník a továrník poptávají se po dělnících. Mzda těchto roste. Se mzdou roste lidnatost. S větší lidnatostí děje se větší poptávka po surovinách. Se vzrůstající jich cenou roste pozeměčné. Rolník nestačí vyráběti; továrny jeho a pracovníctvo výrobky zásobovati. Od nich vychází ustavičně poptávka po dělnictvu. Poněvadž dělnictvo mzdu si předpisuje, jest přirozený následek, že jeho důchodek rychleji musí růsti nežli kapitalisty; jako by jinak důchodek tohoto rychleji rostl, kdyby vycházela od práce poptávka po díle. Se vzrůstem *podílu* práce na rostoucím zisku podnikatelově roste ale zároveň podíl kapitálu, jenom že mzda rychleji nežli kapitál, poněvadž poptávka vychází od kapitálu. Carey naznačil poměr tento obrazcem na vlastním zakládajícím se pozorování :

Stupně sekery	Příjem	Důchodek	
		kapitálový	pracovní
1. kamenné	4	1	3
2. měděné	8	2.66	5,34
3. železné	16	8	8
4. ocelové	32	19.20	12.80

Sekeron ocelovou vytěží nejvíce a přece musí se kapitalista spokojiti s důchodkem poměrně menším nežli na stupni předcházejícím, kdež připadla mu celá polovice výnosu. Nebo s pokrokem hospodářství klesá náklad na výrobu sekery potřebný. Ačkoliv ale podíl kapitálu sklesl, zvýšen přece celý příjem. Veličina jeho jest větší, podíl menší. Naproti obrazci dle soustavy Ricardovy zhotovenému :

stupně	příjem	důchodek	
		pozemkový	pracovní
1	100	00	100
2	190	10	180
3	270	30	240
4	340	60	280
5	400	100	300
6	450	150	300
7	490	210	280
8	520	280	240
9	540	360	180
10	550	450	100
11	551	551	00,

vystavil tento :

Stupně	Příjem	Důchodek	
		pozemkový	pracovní
1	30	20	10
2	70	42	28
3	120	60	60
4	180	80	100
5	250	100	150
6	330	120	210
7	424	144	280
8	510	155	355
9	620	170	450
10	740	180	560
11	870	190	680

Vidíš i zde, že s pokrokem hospodářství podíl mzdy mnohem rychleji (10, 28, 60, 100) roste, nežli kapitálu (20, 42, 60, 80) při rostoucí veličině příjmu. Platnost zákona tohoto dosvědčují dějiny společenskohospodářské. Velikým pokrokem hospodářským století našeho uleveno jest bídě lidu v míře utěšené. Chudoba stala se na pohled sice hroznější, jest ale v skutku mnohem menší, nežli byla

za věků předešlých. Zavedením sil mechanických na místě lidských vzrostla výrobnost národů tak, že hodnoty přístupné někdy toliko ve skrovné míře knížatům, užívá nyní v hojně míře nejnižší třída lidu. V třináctém století bylo málo knížat majících přes 2 košile, a toliko největším boháčům bylo možná užívati povozů. Dnes má mnohý dělník hojnost prádla a jezdí tímtež vlakem, na němž sedí knížata a králové. Továrnictvo usadivší se mezi rolnictvem pomohlo mu na nohy tak, že mnozí statkáři sotva dříve živořivší nastalou pohodou surovin speněžování poznenáhla zbohatli. Co nynější chudobu ačkoli nepopíratelně zmenšenou činí broznější, jest především rostoucí mezera mezi bohatým a chudým. Nebo zlepšen-li stav těchto po zrnkách, roste bohatství oněch po korecích.

Chudí vidouce, kterak parovoz velikých boháčů paroloď hospodářství jejich předstihuje, strachují se a hořekují, ano se jim zdá, že stojí, s místa nemohouce. Jest to prelud, za nímž cítí se lid mnohem nešťastnějším nežli v skutku jest.

Dále činí postavení lidu našeho strašnějším ustavičné mzdy kolísání. Kdežto dříve příjem jeho daleko byl menší nežli nyní, byl přece stálejší. Hladinu mělkého blahobytu jeho nerozrývaly bouře rozhod průmyslných, kteréž zčista jasna zachvacují je za dnů našich. Dnes kráčí dělník z továrny s hrdým sebevědomím, že prací rukou svých vydobyl výživu celé rodině; zítra jsou mu dvěře továrny zavřeny. Nastalá rozhoda přinutila k zastavení díla; s hlavou sklopenou vrací se dělník zvěstovat rodině, že nastal hlad. Mimo rozhody činí chudobu lidu našeho strašnější nahromadění chudiny na jednotlivých místech zvláště v okresech továrnických. Kdežto dříve chudé pracovníctvo po celé zemi bylo rozptýleno, přitahováno jest nyní k středistům práce neb k továrnám. Tak stává se chudina den ke dni očividnější, ačkoli i tato okolnost jest jí prospěšnější. Nebo na jediném místě soustředěnou snáze lze podporovati nežli za dřívějšího rozptýlení. Tak jsou továrny pro těleso společenské tím, čím jest zprýšlivá náplast pro tělo lidské. Jako tato nezdravé látky z těla vytahuje, tak přitahují ony chudobnictvo kolem sebe, kde léčení jeho jest snadnější. Kterak se hojení to děje, a že právě k tomu třeba továrnictví ukážu doleji. Proto jest nezvratnou pravdou, že prospěch kapitalistů ze zavedení továren vyplývající provázen jest též zlepšením stavu dělnictva a ulevěním bídy chudobnictva. Spolu ale jest nepopíra-

telnou skutečností, že jest prospěch na straně dělnictva větší. Nebo čím více přibývá továren, tím *laciněji* nutí je soutěž vyrábět. Čím laciněji jest kapitalistům prodávat, tím *hojněji* třeba jim vyrábět, aby jim neklesl důchod. Čím hojněji vyrábějí, tím více potřebujou rukou pracovitých, tím více zaopatřováno jest pracovníků před tím prázdnících. Kapitálne stále stoupá; zároveň stoupá též mzda, však mzda rychleji nežli kapitálne. Uvádím toliko jeden příklad. Po zavedení tak zvaných amerikánů mele mlynář, jenž týdně dřive 300 koreů semlel, 800. Tenkrát dostal od korce průměrně 1 zl v. č. Za to platil mzdu stárkovi 4 kr., dvěma mládkům po 3, třetímu mládkovi 2, práškovi 1 kr. od korce. Mimo to měli oběd asi po 30 kr. a na snídane a večeře tak zvanou kolaci 1 zl 20 kr. Dělá při 300 korecích dohromady 57 zl. 90 kr. a průměrně 11 zl. 58 kr. týdenní mzdy na hlavu. Mlynáři zbylo 242 zl. 10 kr. Nyní mele tentýž mlynář 800 koreů týdně, korec průměrně za 55 kr., zaměstnává o dva dělníky více, a platí všem dohromady beze stravy 20 kr. od korce. Což dělá dohromady 160 zl. a průměrně 22 zl. 86 kr. týdenní mzdy na hlavu. Mlynáři zbývá 280 zl. Odrazíme-li od kapitálneho 6% na umoření základního kapitálu, a připustíme-li, že náklad na amerikána jednou tak velký jest, nežli na mlyn obyčejný, obnáší kapitálne r. 1820 228 zl. 58 kr. a r. 1867 246 zl. 40 kr. Tedy vynesl podnik onen mlynářský

roku	v celku	kapitálneho	mzdy
1820	300 zl.	228 zl. 58 kr.	57 zl. 96 kr.
1867	440 „	246 „ 40 „	160 „ „

při kterémžto porovnání zlatý z roku 1867 se zlatým z r. 1820 vším právem v téže platnotě vzítí možná. Pokročilejším mlynářením vzrostl výnos celého podniknutí; však mzda výše nežli kapitálne. Jako u mlynářství nalezneme pravidlo i u ostatních podniknutí živnostenských, že *pokrokem hospodárství, podíl mzdy mnohem rychleji roste nežli kapitálu při rostoucí veličině příjmu*. To jest onen podivuhodný zákon, jenž až na naše dny co drahokam uschován byl v písku mylných náhledů politickohospodárských, a jenž byl objeven, aby září lesku svého rozplasil tmu ležící na luzích vědy naší a krásou svou oblažil srdce lidumila zarmouceného obrazem bídy, kterouž viděl již uchvácenou veškerou třídu dělnickou.

Zákon ten přičí se naprosto náhledu, že panující nespravedlivost obchodní, čili špatné rozčástení statků přirozeně jest nutno,

a vybízí každého lidumila k přemýšlení, kterak by se dalo stále přibližování obchodní spravedlivosti zrychlití, kterak spravedlivé rozčáštění statků uskutečniti:

c) Kterak možná spravedlivost obchodní podporovati?

I. Oprava společensko-hospodářská na bezcestití.

§. 231. a) *Laisser faire, laisser passer.*

Ký div, že slovní badatelé na poli vědy naší, nahlednuvše v důmyslný ústroj společenský, ku spravedlivému rozdělení statků ustavičně pokračující veškeré pokusy o upravení přirozeného jeho pohybu zavrhovali. Bastiat oceniv nebezpečí otázky společenské, vyslovil dilemma: „Buď jsou důležitosti společenské souhlasny, buď nejsou. V prvním případě třeba k rozluštění otázky společenské svobody, v druhém poroby (*contrainte*). Maje je za souhlasny, prohlásil se pro svobodu, kterouž mu jest neobmezené „*laisser faire, laisser passer*“, čili stav, kde se moc lidu politická vzdaluje vkládání v přirozený vývoj sil hospodářských. V rozumování svém dopustil se téže chyby, kteráž dala vznik státu Rousseauově. Přehlednul totiž rozdíl mezi zákony přírodními a mravními. Přehlednul, že jako umělci tak i politikovi příroda prostou látkou jest. Přehlednul, že ji nad prostotu povznášejí šlechtěním, a sice uměleové idealisováním, politikové zmravňováním. V přírodě hledal zákony státního žití. Či nehledal, když kladl státníkům na srdce, aby vše nechali běžet jak to běží a v hospodářství společenské se nemíchali? Velmi pěkně pravil, že znajíce vlastnosti atomů vodních, nejlepší hladinu utvoříme, když klidu jejich nerušíme. Taktéž prý třeba učiniti s důležitostmi společenskohospodářskými každému, kdo je uznal za souhlasny. *Bylo by* třeba, kdyby byly důležitostmi pouhé hmoty. Pokud jsou ale spolu důležitostmi ducha, třeba podrobiti je též jeho zákonům. To však není ještě poroba (*contrainte*). Mezi stavem, kde se v důležitosti společenskohospodářské naprosto nemícháme a jich porobováním jest ještě mnohý způsob blahodárného působení a sice především politického, o němž doleji promluvíme. Ani úplné podrobení důležitosti společenskohospodářských zákonům mravním není porobou, jako nejpřísnější zachovávání zásady „*laisser faire laisser passer*“ není svobodou. Či možno nazvati svobodou bezvládní zápasících důležitostí hospodářských? Či jest stát svobod-